

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Piaristický řád v Čechách a jejich vzdělávací metody

The Piarist Order in Bohemia and their Educational Methods

Diplomová práce

Vedoucí práce:

ThDr. Jaroslav Hrdlička

Autor:

Mgr. Martina Janušová

Praha 2017

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucímu mé diplomové práce panu ThDr. Jaroslavu Hrdličkovi za poskytnuté rady a materiály. Dále bych chtěla poděkovat rodičům, sestře a neteři za jejich podporu. Můj dík patří také přátelům a kolegům z ABC, kteří mi během studia celou dobu fandili.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Piaristický řád v Čechách a jejich vzdělávací metody“ vypracovala samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. 5. 2017

.....
Mgr. Martina Janušová

Anotace

Řád piaristů byl založen sv. Josefem Kalasánským v Římě. Záhy po svém založení byl řád pozván do Českých zemí. Prvně byli uvedeni do Mikulova (1631) a další koleje zakládali také na Moravě. První kolej založená v Čechách byla v Litomyšli. Do Prahy byli piaristé uvedeni až v roce 1752 zásluhou historika Gelasia Dobnera. J. Kalasánský celý život zasvětil pomoci bližním a především chudým dětem. Pro tyto děti založil bezplatné základní školy s výukou trivium (čtení, psaní, počítání). Výchova a vzdělávání byly pro J. Kalasánského na prvním místě, a proto sepsal několik spisů, jak by měly být školy vedeny. Postupem času piaristé otevírali také gymnázia a vyšší školy. Koncepce gymnázií byla inspirována spisem *Ratio studiorum* vydaným Tovaryšstvem Ježíšovým.

Annotation

The Piarist Order was established in Rome by St. Joseph Calasanz. Early after establishing, the order was invited to Czech lands. First, they were introduced to Mikulov (1631) and more colleges were established in Moravia. First college established in Bohemia was in Litoměřice. Piarists were not introduced to Prague until 1752 with contribution from a historian Gelasius Dobner. J. Calasanz dedicated his life to help his neighbours, primarily poor children. For these children, he established primary schools where trivium (reading, writing, counting) was taught. Upbringing and education were the most important to J. Calasanz which is why he wrote several publications on how to conduct schools. Over the course of time, Piarists opened gymnasiums and higher-education schools. The concept of gymnasiums was inspired by *Ratio studiorum*, a document published by the Jesuits.

Klíčová slova

Piaristé, sv. Josef Kalasánský, Zbožné školy, České země, školství, metody

Keywords

Piarists, St. Joseph Calasanz, Religious schools, Czech lands, education, methods

Obsah

Úvod	6
Prameny a literatura	7
1. Piaristé	9
1.1 Sv. Josef Kalasánský	9
1.2 Piaristický řád	11
1.3 Piaristé v Českých zemích	13
1.3.1 Mikulov	20
1.3.2 Litomyšl	21
1.3.3 Praha.....	21
1.3.3.1 Gelasius Dobner	22
2. Zbožné školy	24
2.1 Piaristický učitel	24
2.2 Triviální škola	27
2.3 Latinské školy	29
2.3.1 Piaristické gymnázium	29
2.4 Filozofické ústavy	31
3. Zásady Zbožných škol	31
3.1 Metody	31
3.2 Předměty	35
3.3 Shrnutí školního roku.....	38
3.4 Zkoušky a známkování	39
3.5 Učebnice v Českomoravské provincii	40
4. Školské reformy.....	41
5. Jezuité	43
6. Piaristé dnes.....	47
Závěr	49
Seznam použité literatury	51
Summary.....	58
Seznam příloh	60
Přílohy.....	61

Úvod

V roce 2017 uplynulo 400 let od založení piaristického řádu sv. Josefem Kalasánským. Přesněji byl v roce 1617 piaristický řád povýšen na kongregaci se slavnými sliby papežem Pavlem V. Řád řeholních kleriků je specifický svým pedagogickým zaměřením. Členové řádu byly zároveň vyučujícími na školách, které byly zřizovány při jejich kolejích.

Práce chce poukázat na jedinečnou osobnost zakladatele řádu J. Kalasánského, jehož oddanost výchově a vzdělávání dětí, by měla inspirovat učitele i dnes. J. Kalasánský se po celý život snažil zdokonalovat své školy, a proto se v jeho dopisech a spisech vyskytují zásady a rady, jak by měly být školy řízeny. Podle něj je učitelské povolání posláním, a pokud je navíc učitel teologicky vzdělán, může to být jen ku prospěchu. Metody, předměty, učebnice, povaha učitele to vše mělo za následek rostoucí oblíbenost piaristických škol. Základem je trpělivý a laskavý učitel, který se žákům věnuje a výuku přizpůsobuje těm více i méně nadaným dětem. Ač byli piaristé duchovními, J. Kalasánský podporoval na svých školách výuku vědy a filosofie. Nebránil, naopak podporoval neustálé vzdělávání se učitelů i jejich vědeckou činnost.

Hlavní cílovou skupinou, která měla být piaristy vyučována, byli především chudí chlapci ve věku od šesti do deseti let. Tyto děti navštěvovali tzv. Zbožné školy, kde se učili číst, psát a základům počtů. Tímto chtěl J. Kalasánský zamezit šíření negramotnosti u rodin, které neměly peníze na školné. Ve vzdělávání chudých chlapců tkví jedinečná myšlenka J. Kalasánského. Mnohdy právě on bývá označován za zakladatele bezplatného všeobecného základního vzdělání.

Postupně piaristé začali otevírat a spravovat také latinské školy, resp. gymnázia. Zde se inspirovali od jiného řádu, který se věnoval vzdělávání. Tímto řádem bylo Tovaryšstvo Ježíšovo, které bylo proslulé svými gymnázii, jakožto přípravkami na studium na univerzitě. J. Kalasánský však přidal do osnov několik specifických prvků, protože si uvědomoval, že ne všichni chlapci si mohou dovolit studovat na univerzitě. Postupem času však u jezuitů rostla nelibost z konkurence, kterou se zdáli být piaristé. Piaristé přišli do Českých zemí již nedlouho po založení řádu v roce 1631 do Mikulova. První tři koleje byly založeny na Moravě. Teprve kolej v Litomyšli byla první založenou v Čechách. Piaristé zpočátku nesměli zakládat koleje ve městech, kde již existovali jezuitské koleje. Zakázáno také měli vyučovat na pražské univerzitě a stejně tak jim

byla až do roku 1752 zapovězena Praha. O založení koleje v Praze se zasloužila významná osobnost českých dějin historik a piarista Gelasius Dobner.

Do škol spravovaných církevními řády v Českých zemích zasáhly školské reformy. Koncem 18. století vydává první z nich Marie Terezie. Postupem času reformem přibývalo a působení církevních řádů na školách bylo více omezováno. Nejen to mělo za následek uzavírání některých piaristických kolejí v průběhu 19. století. Během 20. století nebyla založena žádná piaristická kolej. Duben roku 1950 se stal osudným pro všechny mužské církevní řády u nás, piaristy nevyjímaje. Téměř všechny kláštery a koleje byly zavřeny a členové řádů násilně odvečeni do internačních táborů. Ačkoliv neměli piaristé kde sídlit, Českomoravská provincie nezanikla a díky několika piaristům existovala až do roku 1990. K obnově provincie došlo v roce 1994, kdy do Strážnice přišli piaristé z Polska a působí zde dodnes, avšak školy již neotevřeli

Během tohoto smutného období v Československu však piaristé ve světě působili dále. Až do dnešních dnů jsou zakládány nové provincie řádu na pěti kontinentech světa. V některých zemích piaristé stále provozují školy nebo alespoň vyučují na státních školách, jako například na Slovensku.

Prameny a literatura

Dějiny piaristického řádu v Českých zemích stále lákají historiky k jejich studiu. V posledních letech lze jmenovat například Václava Bartůška, který se věnuje především lokálním dějinám řádu.¹ Jedna z jeho studií se zabývá rodinnými vazbami piaristů a jezuitů, což je vzhledem k jejich bývalé konkurenci zajímavé.² Mimo V. Bartůška se o zpracování pramenů řádu a o rekonstrukci jejich dějin v Českých zemích zasloužili Jan Bombera a Metoděj Zemek či Antonín Alois Neumann.³ Školní metody a osnovy zpracoval Josef Svátek.⁴

---

¹ BARTŮŠEK, Václav a kol. *Piaristé: tradice benešovské vzdělanosti a kultury*. Benešov u Prahy: Galerie výtvarného umění, 1995. 115 s. BARTŮŠEK, Václav. *Snahy o založení piaristické koleje v Praze v 17. a v I. polovině 18. století*. b.m.: b.n., po r. [2000]. 32 s. BARTŮŠEK, Václav. *Osmý div světa: fenomén gymnázia v Rychnově nad Kněžnou od založení do reformy Marie Terezie s přesahy na začátek 19. století*. Ústí nad Orlicí: Ofis, 2014. 206 s.

² BARTŮŠEK, Václav. „Jezuité a piaristé – sourozenci“ In *Acta Universitatis Carolinae 2010: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Tomus L. Fasc. 1*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2011. s. 43-51.

³ BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. 143 s. ZEMEK, Metoděj, FILIP Aleš a Jan BOMBERA. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631-1950*. Prievidza: TEXTM, 1992. 328 s. ZEMEK, Metoděj. „Jesuitské a piaristické školství v našich zemích v 17. a 18. století“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.).

Řád piaristů se několikrát stal také námětem mnoha studentských závěrečných prací. Zde musí být zmíněna dizertační práce Marka Matějka, který zpracoval prameny k životu sv. Josefa Kalasánského.⁵

V kapitole týkající se jezuitů byly využity monografie Ivany Čornejové a Kateřiny Valentové-Bobkové.⁶ Při studiu církevních řádů je vždy základem edice od Milana Bubna.⁷ Úsilí, které vynaložil Gelasius Dobner při zakládání piaristické koleje v Praze, se věnuje samostatná podkapitola, kde bylo čerpáno mimo jiné z monografie Josefa Haubelta.⁸ V kapitole o zásahu školských reforem do piaristických vzdělávacích institucí bylo čerpáno ze studie Otakara Kádnera a z edice Velké dějiny zemí Koruny české.⁹

Pokud se týká literatury věnující se dějinám řádu piaristů v Evropě a ve světě, v českém jazyce je zde velký nedostatek. Po obnovení Českomoravské provincie byl vydán sborník k počtě zakladatele řádu, nyní již bývalým provinciálem řádu P. Jerzym Szwarem SchP.¹⁰ Ze současného působení piaristického řádu bylo čerpáno především z oficiálních webových stránek italských piaristů a ze stránek italské piaristické

Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973. Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 99-106. NEUMANN, Augustin Alois. *Piaristé a český barok*. V Přerově: Knihkupectví Společenské knihtiskárny, 1933. 166, 13 s.

⁴ SVÁTEK, Josef. „Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. století.“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.). *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973*. Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 78-89. SVÁTEK, Josef. „Piaristé a české země.“ In BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. s. 69-74.

⁵ MATĚJEK, Marek. *Duchovní rozměr zakladatelského díla Josefa Kalasánského*. (dizertační práce na Katolické teologické fakultě Karlovy Univerzity v Praze). Praha 2010. 215 s.

⁶ ČORNEJOVÁ, Ivana a VLNAS, Vít. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. 245 s. VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006. 280 s.

⁷ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, III. svazek: Řeholní klerikové*. Praha: Libri, 2008. 183 s. BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 4. Svazek, Řeholní klerikové (jezuité)*. Praha: Libri, 2012. 534 s. BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. IV. díl, 1. svazek, (Kongregace a řeholní společnosti)*. Praha: Libri, 2016. 222 s.

⁸ HAUBELT, Josef. *Dějepisectví Gelasia Dobnera*. Praha: Univerzita Karlova, 1979. Acta Universitatis Carolinae, 80. 151 s.

⁹ KÁDNER, Otakar. Školství v republice Československé. In: *Československá vlastivěda*. Díl X, Osvěta. Praha: Sfinx, 1931. s. 7-223. BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří a Jan Pavel KUČERA. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. X., 1740-1792*. Praha: Paseka, 2001. 766 s. HLAVAČKA, Milan et al. *Velké dějiny zemí koruny České. Svazek XI. b, 1792-1860*. Praha: Paseka, 2013. 523 s.

¹⁰ ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasánský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. 92 s.

provincie.¹¹ Kapitola byla také sepsána pomocí emailové korespondence se slovenskými a polskými piaristy.

1. Piaristé

1.1 Sv. Josef Kalasánský

Zakladatel tzv. Zbožných škol (*Escuela Pias*) se narodil v Peralte de la Sal (Aragonie-Španělsko), jako nejmladší osmé dítě 11. března 1556/7.¹² Sv. Josef Kalasánský pocházel ze zámožné rodiny, jež mu umožnila studium na univerzitách již od jeho 15ti let. Po studiích na univerzitách v Léridě, Valencii, Alcalé a Barceloně, byl vysvěcen na kněze roku 1583. Během studia se kromě teologie zaměřoval také na právo a filosofii.

Jako kněz začal působit nejprve v rodném Katalánsku.¹³ Z Katalánska odchází roku 1592 do Říma, kde zůstal až do konce svých dnů (1648). Zde se také seznámil se sv. Filipem Nerim (1515-1595), jenž založil kongregaci oratoriánů a přidal se k jeho zbožnému bratrstvu a začal navštěvovat chudé a nemocné. Kalasánský měl hluboké sociální cítění a převážně chudé, negramotné a často opuštěné děti mu dělaly starosti. Kolem roku 1597 ho služba bližním zavedla do školy u chrámu sv. Doroty v městské části Trastevere, kterou provozoval místní kněz Antonio Brandini, nikoliv bezplatně. Tato škola je přivedla k myšlence o právu na bezplatné základní vzdělání všech chlapců. Začal tedy působit ve škole a přemluvil onoho kněze, aby přestal za školu přijímat poplatky. Škola přesto bez financování nemohla fungovat, a tak J. Kalasánský sám platil jejich provoz. Na zafinancování školy použil veškerý svůj nevelký majetek. Ten však nestačil a na školu přispívali i jeho spolubratři. Po smrti faráře A. Brandiniho (1600), který měl na starost školu u sv. Doroty, přestěhoval J. Kalasánský školu ke kostelu sv. Pantaleona. Tento akt můžeme považovat za počátek tzv. Zbožných škol. Finance

---

¹¹ „Piarist fathers around the world“ (online), scolopi.org, cit. březen 2017, dostupné online na <http://scolopi.org/en/map/>; „Organigramma curia generale“ (online), scolopi.org, cit. březen 2017, dostupné online na <http://scolopi.org/index.php/curia/curia-generale>.

¹² Srov. např. MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 16 a BUBEN, *Encyklopedie řádu...*, III. díl, 3. svazek, s. 54.

¹³ Podle Manuela R. Espeja získal Kalasánský doktorský titul z teologie na univerzitě v Barceloně. M. Matějka píše, že onen titul získal později opět v Léridě a Barcelonu nezmiňuje. ESPEJO, Manuel Rodríguez. „Svatý Josef Kalasánský, neobvyklost jeho osoby.“ In ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasánský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s 6. MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 16.

postupně docházely nejen Kalasánskému, ale i jeho bratřím, z Bratrství křesťanských učitelů. Kalasánský se rozhodl shánět finance u papeže a kardinálů. Peněžní podporu na provozování škol získal a dokonce mohl koupit dům, který sousedil s kostelem sv. Pantaleona u piazza Navony. Sem byla přesunuta škola od sv. Doroty a po založení řádu se zde vznikl řádový dům.¹⁴ Zbožné školy zpočátku byly triviální, děti se zde učili číst, psát a počítat.

Již od začátku působení Zbožných škol, dbal jejich zakladatel na vzdělání všech chlapců bez výjimek a přijímal i chlapce z židovských či protestantských rodin. Ve škole studovalo i několik tureckých chlapců.¹⁵

J. Kalasánský nechtěl zůstat pouze u založení jedné školy a podporoval jejich šíření a zakládání i do Zaalpských zemí. Za tímto účelem sepsal *Breve relazione* (1610-1612),¹⁶ tedy jakýsi návod, jak školy provozovat a jak vyučovat. Hlavním smyslem nových škol bylo poskytnout vzdělání všem chlapcům bez ohledu na jejich společenské postavení. Dívky v této době nemohly navštěvovat veřejné školy. A aby tento cíl mohl splnit, rozhodl se pro založení nového řádu, který se bude starat o provoz a výuku na těchto školách.

Postupně se tyto školy začaly zřizovat v jiných městech a zemích, ale také i rozšiřovat. Nejdříve byly základní školy rozšířeny o gymnázia¹⁷ a po té dokonce o vyšší školy.¹⁸

J. Kalasánský věděl, že ne všichni chlapci si mohou, ať už finančně či nadáním, dovolit studovat nižší, ale i vyšší gymnázium či univerzity. Vytvořil tedy studijní plány, které žáky různého nadání a schopností vedly ke studiu, ale také k praktickému životu.

Sto let po úmrtí (1748) byl Josef Kalasánský blahorečen papežem Benediktem XIV. Svatořečen byl o necelých dvacet let později roku 1767 papežem Klementem XIII.

J. Kalasánský byl roku 1948 prohlášen patronem všech křesťanských všeobecných škol na celém světě papežem Piem XII.¹⁹

---

¹⁴ Dodnes tam sídlí generální kurie piaristického řádu, MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 19.

¹⁵ ESPEJO, „Svatý Josef Kalasánský...“, s. 14.

¹⁶ Mimo to v Kalasánského dopisech lze nalézt další a další pedagogické myšlenky, návrhy a nápady. ESPEJO, „Svatý Josef Kalasánský...“, s. 22.

¹⁷ Gymnázia byly také nazývány latinskými školami, anebo pouze třídy se označovaly jako latinské, např.: „Po otevření budovy škol v roce 1700 bylo zahájeno vyučování ve čtyřech třídách latinských a třech třídách základních (...)\", ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 58.

¹⁸ Vyšší školy však již nezřizoval J. Kalasánský.

¹⁹ ESPEJO, „Svatý Josef Kalasánský...“, s. 30. Svátek byl ustanoven na 25.8. SVÁTEK, „Piaristé a české země“, s. 69.

1.2 Piaristický řád

Po Tridentském koncilu (1545-1563) vzniklo několik nových řádů. Mezi ně patřili jezuité, barnabité, theatini, oratoriáni, piaristé, kapucíni a další. Impulzy pro vznik nových řádů vycházely především ze Španělska a Itálie.²⁰

Řád kleriků řeholníků chudých Matky Boží Zbožných škol,²¹ latinsky *Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum*, tak zní celý název řádu, který dnes zkráceně nazýváme piaristický.²² Zakladatelem tohoto řádu byl již výše zmiňovaný sv. Josef Kalasánský. Již z širšího názvu můžeme odvodit důvod založení řádu. J. Kalasánský nebyl spokojen s tím, že všem chlapcům není poskytováno ani základní vzdělání. To, že měl starost o chudé chlapce, kteří se potloukali po ulicích Říma, nebyl pouze soucit. Chtěl také zamezit rozšiřování ngramotnosti a do budoucna i vyrovnáním sociálních rozdílů. Vadilo mu, že chudé děti (chlapci) neměly možnost vzdělávat se. „(...) škola má být povinná a bezplatná pro všechny děti.“²³ Vzdělání mělo pomáhat ke zlepšení životní úrovně a prostřednictvím dětí i ke vzdělání rodičů.

Kontaktoval několik jiných řádů se svou ideou o zavedení bezplatného základního vzdělání pro chudé chlapce. Po té, co se zde nesetkal s kladnou odezvou a začal se věnovat výuce ve farnosti sv. Doroty (1597), rozhodl se o založení nového řádu. Řád se postupně formoval ve společenství kleriků, kteří se věnovali bezplatné výuce.

V tehdejší Itálii (Lucca, Řím) existovala kongregace sv. Marie s podobným posláním, jaké měli za cíl Kalasánský a jeho spolubratři. Členem této kongregace byl také bl. Pietro Casani (1572-1647),²⁴ budoucí přítel a zástupce J. Kalasánského. Z kongregace sv. Marie a Kalasánského společenství vznikla roku 1614 nová kongregace od Matky Boží, již schválil papež Pavel V. (1605-1621).²⁵ Od roku 1614 se její školy začaly zakládat i v dalších městech Itálie. Pavel V.²⁶ znovu povýšil kongregaci na Paulínskou²⁷ Zbožných škol roku 1617.²⁸ Na počátku svého pontifikátu, ji povýšil papež

---

²⁰ ISERLOH, Erwin. *Handbuch der Kirchengeschichte Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation*. Bd. 4. Freiburg: Herder, 1985. s. 596-599.

²¹ Takto řád pojmenoval Kalasánský a sám se podepisoval jako „Josef od Matky Boží“. ESPEJO, „Svatý Josef Kalasánský...“, s. 10.

²² Italsky Scolopi, německy Piaristen.

²³ ESPEJO, „Svatý Josef Kalasánský...“, s. 20.

²⁴ P. Casani byl beatifikován v roce 1995 papežem Janem Pavlem II. (1978-2005).

²⁵ Datum v závorce u papežů značí období pontifikátu.

²⁶ Zajímavostí je, že papež Pavel V. byl jezuita, ale podporoval vzdělávání, takže se nepřidal k nevelkému nadšení jezuitů, že jim vznikla konkurence.

²⁷ Paulínská kongregace odvozovala svůj název od papeže Pavla V.

Řehoř XV. (1621-1632) na řeholní řád, na základě řádové konstituce sepsané J. Kalasánským.²⁹

Řád však ještě za života J. Kalasánského prošel těžkými zkouškami. J. Kalasánský byl s dalšími členy řádu zadržen inkvizicí. Jezuité také nelibě snášeli, že J. Kalasánský ve výuce zmiňoval objevy Galilea Galilei. Na řád a spíše na jeho vedení si také stěžoval jiný člen řádu Mario a S. Francisco. V roce 1643 byl J. Kalasánský sesazen z úřadu generála řádu a od tohoto roku nesměli piaristé otevírat nové koleje ani přijímat nové členy. V roce 1645 byl řád degradován na společenství bez slibů. Až papež Alexandr VII. (1655-1667) od roku 1656 opět svolil, aby řád mohl přijímat nejen nové žáky, ale také novice. Řád byl opět povýšen na kongregaci až papežem Klementem XI. (1667-1669) bulou *Ex inuncto Nobis* roku 1669. Posledních dvou událostí se však J. Kalasánský již nedožil, zemřel 25. srpna 1648. Brzy „(...) nato došlo k předvolání Josefa Kalasánského před inkvizicí, k jeho sesazení z úřadu generála a k přenesení pravomocí na apoštolského vizitátora, jezuitu Silvestra Pietrasantu. Dvojznačnost, s níž byl případ piaristů projednáván v Římě, ponechávala otevřenou možnost, že řád přežije své rozpuštění nařízené Inocencem X. v roce 1646, které řád degradovalo na obyčejnou kongregaci bez slibů ... Navzdory všem překážkám se ale piaristickým školám podařilo přežít až do nového ustanovení kongregace s jednoduchými sliby v roce 1656 a do opětovného povýšení na řád se slavnými sliby v roce 1669.“³⁰

Řád spravuje generál (*praepositus generalit*), kterému pomáhá jeho zástupce, tři asistenti a archivář. Prvním generálem řádu byl J. Kalasánský a jeho zástupcem byl Pietro Casani.

Po ukončení noviciátu musí členové řádu složit čtyři řádové sliby. První tři sliby – čistoty, chudoby a poslušnosti skládají všichni řeholní klerici. Pouze čtvrtý poslední slib – bezplatná výuka a výchova mládeže, skládají pouze piaristé.

V Českých zemích a hlavně na Moravě se piaristé usazují již od roku 1631. Mikulov bylo prvním městem, kde se piaristé po Itálii usadili. Nebylo však v prvotním plánu. Zprvu byly snahy o založení koleje ve Vídni a v Praze. Po Českých zemích, resp.

---

²⁸ BARTŮŠEK, *Snahy o založení...*, s. 2.

²⁹ Dne 18. listopadu 1621 vydal *In supremo apostolatus*. BARTŮŠEK, *Snahy o založení...*, s. 1.

³⁰ CATALANO, Alessandro. „Vztah Arnošta Vojtěcha z Harrachu a kongregace řeholních kleriků Matky boží zbožných škol v rámci pobělohorského zápasu o svědomí.“ In PŘIBILOVÁ, Dana a Vladimír PŘIBIL (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008*. Slaný: Město Slaný, 2009. s. 22-23.

Moravě, se řád přesunul také do Polska, Maďarska, Španělska, Německa a Rakouska.³¹ Jedenáct let po založení koleje v Mikulově, vznikly dvě koleje v Polsku ve Varšavě a Podolínci (1642).³² Během 19. a 20. století začal řád působit i v Severní a Jižní Americe, Africe i Asii.

1.3 Piaristé v Českých zemích

Po roce 1620, kdy v Českých zemích probíhala rekatolizace, byla opět obnovena činnost církevních řádů „(...) těch tzv. starých, tedy těch, co v zemích Koruny české působily už nejméně sto let, a nových (...).“³³ Řády se vracely nebo byly nově uvedeny do Českých zemí za účelem posílit katolickou protireformaci. Mezi tyto nové řády patřili také piaristé, jejichž úkolem nebylo pouze základně vzdělávat, ale také pomoci s opětovným šířením katolické víry a doplňováním stavu řeholníků. „Vedle prvotního cíle, rekatolizace, projevují ve všech případech fundátoři snahu o zájem poskytnout hochům z poddanských měšťanských a venkovských rodin základní, případně i střední vzdělání, aby mohli s úspěchem vykonávat své zaměstnání, obchod, řemeslo nebo i nižší funkce ve službách vrchností a posilovat tak ekonomickou stabilitu panství.“³⁴

Roku 1631, tedy 11 let po bitvě na Bílé hoře, byli piaristé uvedeni do Českých zemí. Prvním městem, kde byla založena nová piaristická kolej, byl Mikulov (1631-1950). Do Mikulova přišli na požádání olomouckého biskupa knížete Františka kardinála Ditrichštejna (1570-1636). O uvedení piaristů do Českých zemí však usiloval již pražský arcibiskup Vojtěch Arnošt kardinál Harrach (1598-1667).³⁵ Vzhledem k nepřízni šlechty, která podporovala řád Tovaryšstva Ježíšova, se to však nezdařilo.³⁶ Kardinál Harrach se přičinil o založení arcibiskupského semináře, avšak nechtěl, aby

---

³¹ BUCHBERGER, Michael, HÖFER, Josef a Karl RAHNER (ed.). *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 8, Palermo bis Roloff*. 2., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg: Herder, 1963. s. 491.

³² Podolínec dnes leží na Slovensku.

³³ ČORNEJOVÁ, Ivana. „Náboženská situace v Čechách v době příchodu piaristů. Světový klérus a církevní řády.“ In PŘIBYLOVÁ, Dana a Vladimír PŘIBYL (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008*. Slaný: Město Slaný, 2009. s. 9.

³⁴ ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 96.

³⁵ Nejen Ditrichštejn a Harrach se znali s Kalasánským, ale také například hrabě Ferdinand Leopold Benno z Martinic, který měl vliv na svého bratra Bernarda Ignáce z Martinic, jenž povolal piaristy do Slaného (1658).

³⁶ Postupem času se i šlechta odvrací v 18. století od jezuitů, kteří v tomto století nezřídili žádnou novou kolej v Českých zemích, a přednost byla dávana právě piaristům. BARTUŠEK, „Z historie piaristické koleje ve Slaném 1658-1778.“ In PŘIBYLOVÁ, Dana a PŘIBYL, Vladimír (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008*. Slaný: Město Slaný, 2009. 76 s. ISBN 978-80-254-5274-5. s. 30-36.

byl pod správou jezuitů.³⁷ Naopak poohlížel se po jiném řádu a zaujali ho právě piaristé.³⁸ „Kardinál František Dietrichštejn asi pravděpodobně více důvěřoval ve svých rekatolizačních plánech piaristům než jezuitům (...) Pražský arcibiskup a primas český kardinál Arnošt Vojtěch hrabě Harrach byl jako kancléř univerzity v Praze s jezuity ve sporu o udílení gradů (...).“³⁹ Mezi dalšími, kdo uvažovali o uvedení piaristů na své panství, byl i Albrecht z Valdštejna.⁴⁰

Ve 30. letech 17. století byly založeny ještě další dvě koleje na Moravě. Obě nové koleje vznikly opět díky kardinálu Ditrichštejnovi. Roku 1633 byli piaristé uvedeni na přání hraběte Františka Magnise do Strážnice (1633-1950). Do nové koleje přišlo několik piaristů z Mikulova. Nebylo jich mnoho, proto také v prvním roce otevření trivium, učil všechny tři třídy pouze jeden učitel.⁴¹

O rok později byla založena nová kolej v Lipníku nad Bečvou (1634-1884). Zde byl od roku 1634 také zřízen noviciát pro přijímání nových členů. Italské piaristy mohli začít následovat piaristé z Moravy, Čech, ale i Polska či Uher. Seminář začínal v říjnu a následně zde novicové strávili dva roky. Pokud si to uchazeči po pár dnech nerozmysleli a neodešli, získali řeholní oblečení i jméno. Novicové si zde prohlubovali své znalosti duchovní, humanitní a latinského jazyka. Pokud se chtěli věnovat po zdárném ukončení semináře výuce, bylo vhodné, aby uměli nejen německy, ale také česky. Piaristé od začátku věděli, že znalost národního jazyka je velice důležitá. Jednak aby jim lidé rozuměli při bohoslužbě a při zpovědi, ale také pro výuku trivium, které probíhalo v mateřském jazyce.⁴² Další výhodou pro ně bylo, pokud uměli hrát na hudební nástroj. Uchazeči, kteří tyto podmínky splňovali (oba jazyky a hudební nástroj), mohli být upřednostněni v přijetí. „Složením slibu se novic stával klerikem, začal studovat filozofii, teologii, dosáhnul kněžských svěcení, stal se řádovým učitelem a mohl si volit další zájmové předměty svého studia. To umožňovalo členům řádu rozvinout bohatou

---

³⁷ Ohledně arcibiskupského semináře byl veden spor mezi kardinálem Harrachem a jezuitu. CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. s. 264-267.

³⁸ V tomto semináři nakonec vyučovali dva irští františkáni a dva premonstráti. CATALANO, „Vztah Arnošta Vojtěcha z Harrachu...“, s. 21.

³⁹ BARTŮŠEK, *Snahy o založení...*, s. 6.

⁴⁰ CATALANO, „Vztah Arnošta Vojtěcha z Harrachu...“, s. 21.

⁴¹ ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 97.

⁴² NEUMAN, *Piaristé a český barok*, s. 55-56.

činnost v mnoha oborech vědy a umění (...).“⁴³ Pokud se týká lipnického gymnázia, to vystudoval například i přírodovědec Řehoř Mendel.

Ve 40. letech 17. století zažíval v Římě řád kritické období, jak bylo zmíněno výše. Roku 1646 byl dokonce zrušen. V Českých zemích se však našli zastánci řádu (např. Maxmilián Ditrichštejn, arcibiskup Harrach), kteří nejen, že nenechali zaniknout koleje na Moravě, ale do roku 1646 ještě stihli založit kolej v Litomyšli (1643-1950). Litomyšlská piaristická kolej byla první v Čechách. Harrach neuspěl se založením koleje v Praze, ale podnítil alespoň vznik koleje v Litomyšli na panství Frebonie z Pernštejna. Založení této koleje však velice nelibě nesli jezuité, kteří již dříve odmítali jiné řády, které měly také pedagogický záměr.⁴⁴

Výuka v Litomyšli přesto začala v roce 1644, avšak povolení piaristům nebylo z Vídně císařem Ferdinandem III. uděleno.⁴⁵ Po opětovném povýšení řádu na kongregaci s jednoduchými sliby (1656), byl celý litomyšlský ústav schválen v roce 1657, kdy o to neustále usiloval pražský arcibiskup Harrach. Dále se ihned začalo se zakládáním dalších kolejí, například ve Slaném v roce 1658.⁴⁶

Ve stejné době byla založena kolej na Moravě v Moravském Krumlově (1644), ta však existovala pouze do roku 1658. Do Slaného (1658-1887) byli piaristé uvedeni purkrabím Bernardem Ignácem z Martinic, který tak učinil na žádost svého bratra Ferdinanda Leopolda Benna z Martinic, který se znal s J. Kalasánským a piaristy podporoval. Slaný bylo vůbec prvním královským městem, kam byli piaristé uvedeni.

V 17. století byly založeny další koleje v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Mezi ně patří Ostrov nad Ohří (1666-1877), Kroměříž (1687-1879), Kosmonosy (1688-1786), Stará Voda (1690-1921)⁴⁷ a Příbor (1694-1875). Kolej v Kosmonosech byla v roce 1786 přemístěna do Mladé Boleslavi (1786-1881). Poslední dvě koleje zřízené v 17. století, byly ve Slezsku. Koleje ve Staré Vodě a v Příboru byly založené spíše pro misijní účely. Stará Voda bylo poutní místo a úkolem řádu bylo starat se především o poutníky. Žilo zde také mnoho nekatolíků, jejichž obrácení chtěl snad tímto olomoucký biskup hrabě Karel II. z Lichtenštejna-Kastelkornu (1624-1695) dosáhnout. Lichtenštejn podporoval

---

⁴³ BOMBERA, Jan. „Byli to rodáci kraje nízkého Jeseníku“ In BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. s. 14.

⁴⁴ CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 264-265.

⁴⁵ V tomto roce bylo v Římě požádáno o potlačení piaristických škol. CATALANO, „Vztah Arnošta Vojtěcha z Harrachu...“, s. 22-23.

⁴⁶ Tamtéž, s. 22-23.

⁴⁷ Obec Stará Voda zanikla v roce 1945, dnes součást Města Libavá.

rekatolizaci i piaristický řád a uvedl ho do Kroměříže, Staré Vody i do Příboru. Školy v těchto ve St. Vodě a Příboru měly velice nízký počet žáků. Byli zde především triviální školy a pouze jedna třída gymnázia.⁴⁸

S nástupem dalšího století se piaristé těšili stále větší oblibě a bylo založeno několik nových kolejí. Na rozdíl od Tovaryšstva Ježíšova, které v 18. století nezaložilo ani jednu novou kolej, vzniklo 14 piaristických kolejí, mezi nimi i kolej v Praze.

První město nového století, ve kterém byla založena kolej, bylo Benešov (1704-1892). Pokusy o založení koleje v Benešově proběhly již dříve v letech 1676-1680.

Někdy byli piaristé zprvu pozváni do sídla šlechticů, aby vyučovali jejich potomky. Tak tomu bylo v Rychnově nad Kněžnou (1714-1907). Tam přišli piaristé na pozvání Norberta Leopolda Libštejnského z Kolovrat v roce 1708. Piaristé se postupem času těšili stále větší oblíbenosti u šlechty, zatímco od jezuitů se šlechta začala odvracet.⁴⁹ Není „žádnou náhodou (...), že kdykoliv někdo cítil potřebu obejít jezuitský monopol na poli vzdělávání, obracel se právě k piaristům.“⁵⁰

Zdá se, že časem se podstatně ustoupilo od prvotní myšlenky J. Kalasánského, kdy hlavním smyslem zakládání piaristických škol, bylo bezplatně vychovávat a vyučovat chudé chlapce, kteří to museli písemně doložit. Kolej a škola byla nakonec v Rychnově nad Kněžnou zřízena v roce 1714.⁵¹ Zprvu se nesetkala s kladnou odezvou a chlapci raději ze začátku dojížděli do jezuitského gymnázia v Hradci Králové.⁵² Až do roku 1767 existovalo v Rychnově nad Kněžnou pouze nižší gymnázium a žáci, kteří chtěli pokračovat na vyšší, museli nastoupit na gymnázium do Litomyšle.

V 17. století zvali a uváděli piaristy do měst především šlechticové či duchovní, kteří chtěli podporovat rekatolizaci. Po roce 1740 začali piaristy vyžadovat a také je financovali bohatí měšťané, místní obchodníci či samotná města. Poslední kolejí, která byla podporována a financována duchovními byla v Bruntále (1731-1904). Předtím ještě byla založena kolej v Bílé Vodě (1724-1921). Prvním městem, kam piaristy uvedl

---

⁴⁸ ZUBER, „Piaristé a jejich koleje na Moravě v 18. století.“, In BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. s. 111.

⁴⁹ To potvrzuje také čin Maxmiliána Oldřicha Kounice, který odhlásil syna Karla Josefa z jezuitského gymnázia v Olomouci, protože „měl za to, že se na přeplněných jezuitských gymnáziích netěší šlechtičtí synové patřičné pozornosti, že jezuité rádi berou chudé studenty, kteří žebrají a páchnou. Jestli se jezuitské školství stalo pro šlechtické kruhy ovlivněné osvícenstvím nepřijatelné, požívali u nich piaristé nadále dobrou pověst.“ ZUBER, „Piaristé a jejich koleje...“, s. 114.

⁵⁰ CATALANO, „Vztah Arnošta Vojtěcha z Harrachu...“, s. 21.

⁵¹ Sám N. L. Libštejnský se zasadil o její zřízení, poté, co navštívil generála řádu v Římě u sv. Pantaleona. BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 37.

⁵² Tamtéž, s. 35.

měšťan Dominik František Jurovský, bylo Kyjov (1760-1888) v roce 1744. Povolení od císařovny Marie Terezie však získal až v roce 1759. V krátkém období následovaly Hustopeče u Brna (1757-1866), zde se k financování řádu upsalo 26 měšťanů, schváleno císařovnou 1756.⁵³ Několik málo let před Hustopečemi byli piaristé uvedeni také do Prahy (1752-1950). J. Kalasánský v roce 1634 zřídil tzv. Germánskou provincii piaristického řádu, do které spadaly i České země. Do této provincie patřily také koleje v Hornu (1657), Vídni (1697), Rastatt (1715-1808), Gleisdorf (1745-1824). Po té, co byla založena piaristické kolej v Praze, vznikla v roce 1752 nová Česká provincie, později byl její název doplněn na Česko-Moravsko-Slezskou provincii.

V roce 1759 přišli piaristé také do Brandýsa nad Labem (1759-1950). Do konce 18. století se řád usadil ještě v Českých Budějovicích (1762–1872), Moravské Třebové (1762-1905), Novém Boru u České Lípy (1763-1870), Mostě (1768-1874), Berouně (1773-1868) a v Doupově (1775-1855).⁵⁴ Do těchto a dalších měst byli piaristé uvedeni již měšťany či obcí. O financování a přivedení piaristů do Mostu se zasloužil Antonín Eliáš.

Zatímco piaristé zakládali další koleje a jejich popularita stoupala, řád, který se také zabýval vzděláním mládeže, jezuité, byl zrušen. K jeho zrušení došlo v roce 1773 a v témže roce byla zřízena nová piaristická kolej v Berouně. Do Berouna si je vyžádala měšťanka Ludmila Rudolfová. Některá jezuitská gymnázia přešla pod správu piaristů. Gymnázium, resp. budovu jezuitského gymnázia převzali také pražští piaristé roku 1777.

V 19. století byli piaristé uvedeni ještě do těchto měst: Kadaň (1803-1824), Brno (1809-1820), Rakovník (1830-1849), Liberec (1837-1844) a Nepomuk u Plzně (1867-1950). Díky tomuto řádu byly v některých českých/moravských/slezských městech zřízeny gymnázia vůbec poprvé (Kadaň).

Dále byly řádem vedeny snahy o založení kolejí v Opavě, Vratislavi, Slavkově u Brna, Valašském Meziříčí, Židlochovicích, Chrudimi, Šternberku a Prostějově. Ty zde však nikdy nevznikly.

Podle J. Svátka sídlily nejvýznamnější koleje v Praze, Litomyšli, Kroměříži, Mikulově a Strážnici.⁵⁵ Mimo základní školy a gymnázia, byly také v Mikulově (1808-49), Českých Budějovicích (1804-15), Brně 1820, Mostě a Bílé vodě (1751-86), zřízeny

---

⁵³ ZUBER, „Piaristé a jejich koleje...“, s. 115.

⁵⁴ Město Doupov zaniklo v roce 1953.

⁵⁵ SVÁTEK, „Piaristé a české země“, s. 71.

tzv. filozofické ústavy.⁵⁶ „Na území Čech, Moravy a Slezska měl řád na třicet kolejí a rezidenci, při nichž byly filozofické ústavy, gymnázia, reálky, hlavní a později měšťanské a obecné školy, někde rovněž pěvecké a hudební školy.“⁵⁷

Z dnešního geografického hlediska byly piaristické koleje nejvíce zastoupeny v Jihomoravském a Středočeském kraji.⁵⁸ Pouze jedna kolej existovala v Plzeňském, Jihočeském, Karlovarském, Moravskoslezském a Královéhradeckém kraji.⁵⁹ V kraji Vysočina a ve Zlínském dokonce nebyla založena žádná kolej.

Piaristé byli zpočátku uváděni do menších měst či na venkov. Důvodem mohla být jistá nelibost jezuitů vůči nové konkurenci v pedagogické činnosti. Usazovali se nejčastěji v opuštěných kláštorech⁶⁰ a sloužili již v existujících kostelech (Příbor, Mladá Boleslav). Výjimku tvoří např. Mikulov, kde sice ze začátku sloužili mše v kostele sv. Jana Křtitele, ale po čase ho nechali zbourat a vystavili nový.⁶¹

Nejprve byly zřizovány základní školy, poté nižší gymnázium (4 třídy) a nakonec přidáním dalších dvou tříd vyšší gymnázium. Na povýšení na vyšší šestileté gymnázium musela některá města čekat delší dobu. Například v Lipníku nad Bečvou bylo trivium otevřeno v roce 1636, nižší gymnázium 1674 a vyšší dokonce až 1740.⁶² Součástí kolejí byly rozsáhlé knihovny, které piaristé neustále doplňovali. Využívali i různé pomůcky pro výuku.

J. Polišenský uvádí, že většina členů piaristického řádu v Českých zemích pocházela z měšťanských rodin, na rozdíl od jezuitů, kde měli někteří novicové i šlechtický původ a že jejich průměrný věk byl 44 let. Jednalo se o piaristy z Čech, Moravy, Slezska, Rakouska či Uher.⁶³ Koleje v Českých zemích průměrně obývalo kolem 12-15 řeholníků. Prvními piaristy na našem území však byli Italové, jelikož jinde

---

⁵⁶ Filozofický ústav sloužil jako příprava na univerzitu.

⁵⁷ SVÁTEK, „Piaristé a české země.“, s. 71.

⁵⁸ Viz Příloha č. 4. s. 64.

⁵⁹ Koleje v Plzeňském a Jihočeském kraji patřily navíc k posledním založeným piaristickým kolejím v Českých zemích. Poslední tři kraje měly však k ostatním piaristickým kolejím blízko.

⁶⁰ V období po Bílé Hoře, byl v Českých zemích akutní nedostatek katolických kněží a řeholníků, s čímž měli právě piaristé pomoci a opět církev posílit.

⁶¹ Mezi další města, kde byly postaveny nové koleje přímo pro piaristy, patřil Lipník nad Bečvou či Rychnov nad Kněžnou.

⁶² V Rychnově nad Kněžnou bylo gymnázium povýšeno po 49 letech. Na základní škole a na nižším gymnáziu se začalo vyučovat od roku 1719, na vyšším gymnáziu až od roku 1768. SVÁTEK, *Osmý div světa*, s. 68.

⁶³ POLIŠENSKÝ, Josef. „Tereziánská reforma z roku 1774 a její vztah k Moravě.“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.). *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973. Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 112-113.*

nežli v Itálii piaristé prozatím nesídlili. Až postupně od roku 1636, kdy byl otevřen noviciát v Lipníku nad Bečvou, rozšířily se řady piaristů i o tuzemské řeholní kleriky. J. Kalasánský sám nabádal, aby v provinciích vyučovali místní příslušníci řádu.

„Členové řádu vyučovali také na státních a světských gymnáziích, na učitelských ústavech a byli i školními inspektory. Dva členové řádu působili jako univerzitní profesori – fyzik a astronom PhDr. František Ignác Kassian Halaška (1780-1847), rektor univerzity v Praze a ve Vídni, a filozof PhDr. Josef Kalasánský František Likavec (1773-1850), rektor ve Štýrském Hradci.“⁶⁴

Velkou krizi piaristický řád zažíval v Českých zemích kolem pol. 19. století, kdy zaniklo několik jejich koleji. Do konce 19. století zanikly koleje v Kadani (1823), Liberci (1843), Mladé Boleslavi (1869), Novém Boru (1870), Kroměříži (1879), Mostě (1887) ad. Byl to důsledek několika okolností – vyšší úmrtnost u starších piaristů, které neměl kdo nahradit, finančních potíží, ale také školských reforem, které ještě měly řád ovlivnit.⁶⁵ Od roku 1874 byly všechny střední školy zestátněny a jejich vedení připadlo městu, ve kterém se nacházely. Pro piaristy tak už zbyla pouze úloha učitelů náboženství. Z některých škol se staly soukromé (Lipník nad Bečvou), ale i ty zanikaly. Roku 1950 přišlo nejhorší – zbylé koleje (Mikulov, Strážnice, Litomyšl, Praha, Brandýs nad Labem, Nepomuk) byly v noci z 13. na 14. dubna násilně uzavřeny při Akci 'K' a piaristé internováni v Želivě. Samotná Česká provincie zanikla roku 1989, kdy zemřel poslední provinciál piaristů prof. P. František Ambrož Střítecký (1912-1989).⁶⁶

Mezi žáky piaristických Zbožných škol a gymnázií patřily i významné osobnosti českých vědecko-kulturních dějin – přírodovědec Řehoř Jan Mendel (Lipník nad Bečvou), spisovatel a vlastenec Václav Beneš Třebízský (Strážnice), fyziolog, básník a filozof Jan Evangelista Purkyně (Mikulov a Stará Voda), básník a prozaik Karel Hynek Mácha (Praha), filolog, spisovatel a překladatel Josef Jungmann (Beroun), první československý prezident a filozof Tomáš Garrigue Masaryk (Hustopeče a Strážnice), českobratrský evangelický farář Jan Karafiát, básník a překladatel Josef Václav Sládek, spisovatel Julius Zeyer, národopisec a kněz František Sušil, fyzik a filozof Ernst Mach (Kroměříž), básník a prozaik Rainer Maria Rilke (Praha).⁶⁷

---

⁶⁴ SVÁTEK, „Piaristé a české země“, s. 71.

⁶⁵ Paradoxně ve školním roce 1864/65 navštěvovalo školy nejvíce žáků v historii, až 9730. SVÁTEK, „Piaristé a české země“, s. 73.

⁶⁶ Jak to bylo se řádem v ČSR a ČR dále viz kapitola *Piaristé dnes*, s. 49-50.

⁶⁷ V závorkách se nacházejí města, ve kterých studovali na piaristických gymnáziích.

1.3.1 Mikulov

Prvním městem, kam piaristé přišli založit novou kolej z Itálie, byl Mikulov. O jejich příchod se roku 1631 zasadil olomoucký biskup a zároveň šlechtic a držitel Mikulova František kardinál z Ditrichštejna. Kardinál z Ditrichštejna se s J. Kalasánským osobně znal a byli i přáteli.⁶⁸ Ditrichštejn se postaral nejen o financování nově přichozího řádu, ale věnoval jim i bývalý špitál s kostelem sv. Jana Křtitele. Špitál bohužel nebyl dostatečně velký a piaristé proto celý komplex i s kostelem nechali zbourat a vystavěli si novou kolej, školu i kostel.

„Rektorem koleje se stal zakladatelův miláček Peregrinus Tencali, pocházející ze šlechtické rodiny z Modeny. Jako přední spolupracovníci byli určeni vynikající matematik Ambrož Leath z Tyrol a Antonín Grün, mikulovský rodák, dále klerik Josef Apa, dva novici a dva laikové. Nové *collegium Nicilsburgense* ovlivňovalo všechny piaristické koleje u nás v dalších staletích v jejich vývoji.⁶⁹ Prvními řeholníky byli převážně Italové.

Hned v roce 1632 přichází stížnost přímo papeži Urbanovi VIII. od člena piaristického řádu, na působení řádů na Moravě. Joannes Franciscus Castiglia a S. Stefano dokonce požadoval, aby byla činnost piaristů na Moravě zastavena.⁷⁰

Kolem roku 1638 přichází do Mikulova nový provinciál Germánské provincie, blahoslavený Pietro Casani (1572-1647), přítel J. Kalasánského a jeho pravá ruka v šíření jeho myšlenek.⁷¹ Mezi jeho činnosti patřila vizitace nově zřízených kolejí v Mikulově, Strážnici i v Lipníku a dále také předávání Kalasánského myšlenek, ale i starost o vznik nových kolejí v Polsku či v Německu.

Mikulovská kolej byla velice oblíbená. Od roku 1700 čítala škola až 600 a více žáků. Kardinál Ditrichštejn se také postaral o uvedení piaristů do Strážnice roku 1633 a o rok později ještě do Lipníku nad Bečvou. Mikulovská kolej byla až do roku 1849 zároveň sídlem piaristického provinciálátu.

---

⁶⁸ F. Ditrichštejn byl žákem F. Neriho, od kterého se pravděpodobně dozvěděl o J. Kalasánském. ZEMEK, Metoděj. „Počátky provincie střední Evropy a vznik komunity v Podolinci 1617-1662.“ In KOLLÁR, Pavol (ed.). *Návrat k prameňom: Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko*. Prievidza: TEXTM, 1992. s. 9.

⁶⁹ ZEMEK, „Jesuitské a piaristické...“, s. 104.

⁷⁰ BARTUŠEK, *Snahy o založení...*, s. 5.

⁷¹ P. Casani měl na starost tzv. Germánskou provincii, do které náležely zaalpské země. Samostatná Česko-moravská provincie vznikla až roku 1751. Později byla provincie přejmenována na Česko-moravsko-slezskou.

1.3.2 Litomyšl

Prvním městem v Čechách, ve kterém byla zřízena další piaristická kolej, byla Litomyšl. Do Litomyšle pozvala z Mikulova nový řád Frebonie z Pernštejna (1596-1646), držitelka litomyšlského panství. V září roku 1640 vydala Frebonie zakládací listinu, ve které byly zapsány hlavní principy piaristického řádu. Mimo založení a vedení nových škol se piaristé měli zasadit o podporu rekatolizace. Školu zafinancovala nejen Frebonie, ale také město Litomyšl. J. Kalasánský měl samozřejmě přehled o rozšiřování piaristického řádu a ke vzniku nových kolejí musel dát souhlas. Dne 20. května 1641 schválil i litomyšlskou kolej. Začalo se s výstavbou nového kostela, kláštera i školy.

Při zakládání piaristické koleje v Litomyšli se opět projevila nelibost jezuitského řádu „(...) který se, aniž by ovšem jednal otevřeně, snažil přesvědčit jednotlivé členy dvora, aby bylo otevření školy v Litomyšli zabráněno (...).“⁷² Ani toto nezabránilo, aby se ve škole v roce 1644 nezačalo s výukou. Ovšem nejen nelibost jezuitů, ale také krize v Římě ohrožovala existenci kolejí nejen v Litomyšli, ale i na Moravě. Piaristický řád byl dočasně degradován (1646-1656) a nesměl přijímat nové členy ani otevírat nové koleje. Přesto se vyučovat v Litomyšli začalo o čtyři roky později, tedy v roce 1644. Nová kolej ale stále nebyla schválena císařem ani Římem. Po opětovném obnovení řádu (1656) byla i zdejší kolej konečně schválena.

Litomyšlské gymnázium se těšilo velké oblibě a bylo tehdy největší ve střední Evropě. Během let 1715-19 zde bylo vystaveno nové gymnázium, po zbourání předchozích školních budov. Zájem žáků rostl a školu navštěvovalo až kolem 1200 chlapců.⁷³ Později zde byl otevřen i filozofický ústav, který byl proslulý. Další školské reformy, především ta z roku 1874, kterou byly školy zestátněny, znamenaly pro piaristy už pouze výuku náboženství a nikoliv všech předmětů.

1.3.3 Praha

Do Prahy byli piaristé uvedeni až o 120 let později, než do Mikulova. Již o sto let dříve se o uvedení piaristů do Prahy snažil pražský arcibiskup Harrach. Již po založení koleje v Mikulově, přicházely J. Kalasánskému dopisy s žádostí o založení

---

⁷² CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 21-22.

⁷³ PETR, Pavel. „Piaristé a Litomyšl.“ In *ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ*. Svatý *Josef Kalasánský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s. 74.

koleje také v Praze.⁷⁴ Největší zásluhu na uskutečnění této ideje měl člen řádu, historik a pedagog Gelasius Dobner. Zřízení nové koleje schválila 22. května 1751 císařovna Marie Terezie. Piaristům bylo umožněno zřídit kolej v Menhartově domě v Celetné ulici č. 595. Ve školním roce 1752/53 byla otevřena skribenda, aritmetika minor i maior. V dalším školním roce byla navíc otevřena i legenda a parva, tedy první třída gymnázia.⁷⁵ Piaristům bylo odepřeno otevřít celé gymnázium. Za toto omezení byli zodpovědní jezuité. Ti se nemohli smířit s otevřením nových piaristických škol. Dokonce den před vydáním dvorského dekretu dne 4. března 1752, protestovali proti piaristům v Praze.⁷⁶

K prvnímu přestěhování koleje došlo v roce 1768 do Panské ulice, kde nechali piaristé vystavět i kostel sv. Kříže. V roce 1774 piaristé přebírají jezuitské gymnázium u kostela sv. Ignáce. Od tohoto roku otevřeli konečně celé gymnázium. V roce 1820 se gymnázium přestěhovalo do nové budovy v ulici na Příkopech. V 19. století zde existoval i seminář s výukou filozofie, medicíny a právo, avšak pouze do roku 1848. Vyšší gymnázium bylo zrušeno v roce 1875 a po první světové válce zanikly všechny školy.

V koleji od roku 1856 sídlil provincialát až do první světové války, poté byl přestěhován do Brandýsa nad Labem. Piaristická kolej v Praze byla uzavřena v roce 1950. Gymnázium navštěvovali např. hudební skladatel Jakub Jan Ryba, vynálezce František Křižík, básník a spisovatel Karel Hynek Mácha či spisovatel Rainer Maria Rilke.

1.3.3.1 Gelasius Dobner

Job Felix Dobner je veřejnosti nejvíce znám jako zakladatel moderního českého dějepisectví. Ovšem jeho zásluhy o piaristické školství jsou mnohem větší. Byl to právě G. Dobner, který stál za vznikem Českomoravské piaristické provincie. A konečně díky němu byli do Prahy uvedeni piaristé.

G. Dobner se narodil 30. května 1719 na Malém městě pražském. Nejdříve navštěvoval jezuitské gymnázium, ale nevstoupil do noviciátu. Naopak vlivem svého švagra Jana Antonína Scrinici odešel k piaristům.⁷⁷ Poslední třídu gymnázia opakoval,

---

⁷⁴ BARTŮŠEK, *Snahy o založení...*, s. 6.

⁷⁵ Tamtéž, s. 18.

⁷⁶ Tamtéž, s. 18.

⁷⁷ HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, s. 10.

ale tentokrát u piaristů v Kosmonosech. Poté nastoupil do lipnického noviciátu (1736). Dne 17. října 1738 byl vysvěcen a přijal jméno Gelasius a Sancta Catharina.⁷⁸

Již jako kněz a člen řádu vyučoval na několika piaristických gymnáziích. Začal vyučovat na gymnáziu v Benešově, poté v Lipníku, Kroměříži a Mikulově. Vyučoval také mimo České země, v Hornu a ve Vídni.⁷⁹ V Hornu také dokončil studium filozofie a teologie (1740-1745). Ve Vídni nejen vyučoval, ale i studoval práva, která nedostudoval.

Z Vídně neodešel v roce 1748 dobrovolně. Piaristé ve Vídni chtěli založit Rakouskou provincii, do které by spadaly i koleje na Moravě. Z toho vyplývá, že moravské piaristické koleje by spadaly pod Rakouskou provincii, kdežto koleje v Čechách do stávající Germánské provincie. Tento návrh se nakonec neuskutečnil i zásluhou G. Dobnera. V roce 1751 vznikla viceprovincie Rakousko-Švábská, která však nespravovala koleje na Moravě, ale pouze v Hornu, ve Vídni a později přibyly další.

Z Vídně odešel do Mikulova, pak do Kroměříže, Slaného a nakonec do Prahy, kde se postaral o zřízení nové piaristické koleje. Také několikrát vystoupil proti jezuitské svrchovanosti v Praze.

Po vzniku pražské piaristické koleje a zároveň nové Českomoravské provincie (1752), působil G. Dobner v Praze až do roku 1778. V tomto období vykonával tyto funkce: prokurátor a ekonom pražské koleje (1752-1759), rektor koleje (1763-1776) a prefekt gymnázia (1776-1778).⁸⁰ Poté už se věnoval pouze historickému bádání.

V roce 1773 vyslyšel žádost měšťanky Ludmily Rudolfové a podpořil založení nové piaristické koleje v Berouně. Dobner naplňoval Kalasánského odkaz nejen ve výuce žáků, ale také ve vlastním rozvoji a sebevzdělávání. Díky možnosti bádání v archivech začal kriticky pohlížet na dosud vydané spisy o českých dějinách. Mnohá ocenění získal za kritické vydání *Kroniky české Václava Hájka z Libočan*.

Historik zemřel 24. května 1790 s čestným titulem českého královského historiografa a exprovinciála Českomoravské piaristické provincie.⁸¹

---

⁷⁸ Gelasius je latinského původu a znamená radostný.

⁷⁹ Koleje v Hornu i ve Vídni patřily do Germánské provincie spolu s kolejami v Českých zemích.

⁸⁰ HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, s. 12.

⁸¹ G. Dobner však nikdy provinciálem Českomoravské provincie nebyl. HAUBELT, *Dějepisectví Gelasia Dobnera*, s. 24.

2. Zbožné školy

2.1 Piaristický učitel

Piaristický řád je řádem řeholních kleriků, tedy zde převažují klerici nad laiky. Celý řád spravuje generál, který sídlí od počátku až po dnes v Římě u sv. Pantaleona. Pokud někdo usiloval o založení nové koleje, musel požádat o svolení generála řádu. Ten pak také jmenoval rektora koleje. Rektor má na starost celou kolej, ale má také svého zástupce vicerektora, který mu pomáhá s její správou. Při zakládání nových kolejí, nejdříve v Evropě a poté i na celém světě, vznikaly také provincie. Každou provincii i spravoval provinciál, který měl povinnost sledovat činnost všech kolejí ve své provincii a provádět vizitace. Provinciál v Českých zemích sídlil od roku 1631 do 1856 v Mikulově a poté do konce první světové války v Praze. Po válce byl provinciálát přestěhován do Brandýsa nad Labem, kde sídlil až do roku 1950.

Ne všichni členové řádu byli zároveň i učiteli. Během svého studia v noviciátu si ale měl každý projít učitelskou praxí, ať už se v budoucnu věnoval pedagogické činnosti či ne. Škola byla vedena prefektem, který však dále podléhal rektorovi. Při závěrečných zkouškách žáků byl přítomen nejen prefekt, ale často také rektor či vicerektor. Rektor také zkoušel při závěrečných zkouškách novice, předtím než se stali učiteli.

Prefekt čili ředitel školy nevyučoval. Mezi jeho funkce patřilo dohlížet, aby byla udržována kázeň ve škole. Hospitace měl prefekt provádět jednou týdně a rektor každý měsíc. Pokud žák vyvedl něco neomluvitelného, rozhodl o jeho potrestání. V krajním případě byl žák fyzicky potrestán nebo při opakovaných prohřešcích vyloučen. Prefekt přijímal nové žáky i ty, kteří přestupovali z jiné školy. Sestavoval také knihy zámekek celé školy za uplynulý rok. V této knize se nacházely také výsledky pololetních zkoušek a hodnocení žáků. Prefekt také měl dbát na to, co čtou žáci i ve svém volnu, aby je to mravně neohrožovalo. Do funkce byl jmenován rektorem školy a vykonával ji většinou jeden rok, výjimečně déle.

J. Kalasánský považoval učitelskou činnost za poslání. Měl ji vykonávat pouze ten, kdo měl skutečně zájem o budoucnost dětí. Zakladatel řádu si přál, aby učitelem byl vysvěcený kněz. Jako duchovní měli mít k lidem blíže. Podle Kalasánského „(...) koncepcí měl mít pedagog-kněz více schopností a vloh než kterýkoliv jiný kněz, protože jeho aktivita nebude jen běžnou aktivitou kněze a veškerá jeho energie musí být nasměrována na činnost apoštolsko-pedagogickou. Proto postavení pedagoga-kněze

znamenal povznesení, zdokonalení kněžství, a nikoliv způsob jeho degradace. (...) tento přísný závazek k vyučování a k apoštolskému poslání [má] absolutní hodnotu pro každého piaristického kněze, který mu musí vždy dávat přednost, i pokud se mu nakupí mnoho jiných úkolů.“⁸² Profilace pedagog-kněz se J. Kalasánskému zdála nejvhodnější pro výuku, na rozdíl od Školských bratrů, jejichž zakladatel naopak přijímal pouze učitele laiky a odmítal, aby byli zároveň vysvěceni.

Ti, kteří ještě nebyli vysvěceni a ani se nechtěli stát knězi, tak směli vyučovat pouze trivium. Novicové se od vstupu do řádu začali školit ve všech oborech, které měli později vyučovat. Platilo totiž pravidlo, že třídní učitel učil všechny předměty ve své třídě. Piaristický pedagog neprovázal své žáky od parvy do syntaxe, resp. rétoriky, ale vyučoval pouze v jedné z těchto tříd. Záměrem zakladatele řádu bylo, aby každý učitel byl odborníkem na učivo konkrétní třídy.⁸³ Třídní učitel se proto každý rok žákům měnil. Toto ustanovení bylo změněno až školskou reformou (1777), kdy se každý učitel zaměřil na určitý předmět, zdokonalil se v jeho výuce a vyučoval pouze tento předmět. Později se z tohoto nového nařízení ustoupilo a třídní učitel vyučoval opět několik předmětů. To už byli učitelé klerici postátněných piaristických škol nahrazováni světskými učiteli a vyučovali pouze náboženství.

V prvním roce praxe se piarističtí pedagogové seznámili s metodami výuky v triviálních školách a ve druhém ročníku se vzdělávacími metodami pro gymnázia. Během dvou let vykonali celkem čtyři velké zkoušky, na konci každého semestru jednu. U zkoušek byli přítomni prefekt s rektorem a někdy i provinciál.⁸⁴ Poté studium pokračovalo dalšími třemi roky. První dva roky studovali bohosloví a poslední rok světské a církevní právo. Opět každý semestr museli úspěšně složit přísnou zkoušku, jež byla vždy také veřejná.

Samozřejmě ani piaristický kněz nesměl opomíjet své duchovní poslání, ale vždy měl myslet především na výchovu a vzdělání dětí. Učitel musel být trpělivý a laskavý, aby se ho žáci nebáli zeptat v případě potřeby. Nad žáky se nepovyšoval a výuku přizpůsobil rozumovým schopnostem žáků. Povzbuzoval je a motivoval. Ve

---

⁸² MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 120-121

⁸³ Více viz MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 142-143.

⁸⁴ Po absolvování dvouletého školení, se budoucí učitelé dále věnovali především rozvoji znalostí v oblasti filosofie, matematiky a později také experimentální fyziky. Obecně se kladně přistupovalo k exaktním vědám. Mezi členy řádu nalezneme několik významných matematiků např. prof. Francesca Michelinioho či Giovanni Alfonso Borellioho. SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 83.

čtvrté třídě legendy⁸⁵ rozdělil žáky do dvou skupin. Jedna skupina se nazývala třída soupeřů. „(...) aby mezi sebou soutěžili a ten, kdo nejlépe přečetl knihu na místě náhodně otevřeném učitelem, byl jmenován 'císařem' a měl během onoho týdne privilegium udělovat milost dětem, které si vysloužily nějaký trest.“⁸⁶ Nesměl být však příliš benevolentní, ale mít přirozenou autoritu a respekt. Piaristé nebyli zastánci fyzických trestů, ale pokud nebylo zbylí, došlo i na ně. Fyzický trest však nesměl vykonávat třídní učitel, pravděpodobně aby žák neměl obavy z konfrontace s trestajícím.

Zároveň J. Kalasánský podporoval další vzdělávání a rozvoj učitelů, nebránil inovacím a novým metodám, pokud to bylo ku prospěchu školy. Nejen on, ale také další generál řádu C. M. Pirroni podporoval vědeckou činnost piaristů.⁸⁷ Učitelé byli titulováni magistři a v posledních dvou ročnících vyššího gymnázia byli profesori. Avšak profesorem se nemohl stát začínající učitel. Musel mít alespoň osmiletou praxi jako magistr a samozřejmě patřičné vzdělání v oboru. Nebylo povinností vyučovat vždy jen na gymnáziu a piarista mohl zůstat vyučujícím na základní škole. Učitelé často měnili své působiště. Bylo to z toho důvodu, aby poznali jiné prostředí. Změnu působiště učitelů měl na starost provinciál.

Učitel měl být chudý a všem přístupný, tedy nedostávat odměny za předávání znalostí.

J. Kalasánský ze začátku žádal o almužnu, ale nikdy mu neměla být poskytnuta od rodičů chudých chlapců. Koleje byly proto financovány buď šlechtou či bohatým měšťanstvem, kupci nebo městem. Mimo to peníze člověka svazují a snadno jim může podlehnout.

U vyučujících ani tak nezáleželo na jejich společenském původu či bohatství, ale především na jejich učitelských schopnostech a charismatu. Učitelé mezi sebou ani neměli soutěžit.

Mezi další vlastnosti piaristického pedagoga patří pravidlo, kterým by se měli pedagogové řídit i nyní. Vyučující by měl jít svým žákům příkladem a nežádat po nich něco, co sám před žáky porušuje. Pedagog musel mít vlohy pro učení, rozvíjet své vzdělání neustále a dokázat předat své znalosti žákům, ne pouze odříkat naučené.

---

⁸⁵ Viz kapitola *Zásady Zbožných škol*, s. 33-43.

⁸⁶ MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 51.

⁸⁷ BUCHBERGER, HÖFER, RAHNER (ed.). *Lexikon für Theologie und Kirche*. s. 491.

Vyučující také měli mít řádně upravený zevnějšek, znát své žáky a jejich jednotlivé osobnosti.

Od 19. století se pracovní možnosti piaristů rozrostly. Začali působit také jako profesoři na univerzitách, učitelských a filozofických ústavech či se stali zemskými a okresními inspektory, ale také se věnovali výuce hluchoněmých.

2.2 Triviální škola

Základní, resp. triviální školou se piaristické školy odlišovaly od jezuitských škol. Jezuité provozovali výhradně gymnázia. Původně byli piaristé zaměřeni na elementární školy, které měly fungovat, jako přípravky před studiem na gymnáziích. Zbožné školy byly „univerzální, bezplatné a povinné. Jeho školy neměly připravovat k vyšším studiím univerzitním, přinejmenším ne všechny.“⁸⁸

Triviální škola získala své označení od tří hlavních předmětů, které se zde vyučovaly. Hlavními předměty byly tedy čtení, psaní a počty a třídy se označovaly jako legenda, skribenda a aritmetika. Neznamená to, že základní škola měla pouze tři třídy, resp. tři ročníky. Tyto třídy byly častokrát dále děleny podle věku a schopností žáků. Nejlépe to vystihuje K. Bobková-Valentová, která se sice zabývá jezuitským školským systémem, ale jejíž tezi lze uplatnit i u výuky piaristů. Třídy jsou chápány spíš „(...) jako stupně (gradus) ve vzdělávacím systému než jako třídy v dnešním smyslu tohoto slova. Počet tříd a učitelů mohl být tedy různý.“⁸⁹ Každá škola obsahovala tedy všechny tři stupně, ale počet tříd se mohl lišit, kdy jich nejvíce mohlo být až devět. Stupeň čtení (legenda) mohl být dělen až na další čtyři třídy. Na dnešních školách třídy zahrnují skupiny dětí, které navštěvují společný ročník. Při studiu dějin křesťanského školství se označení třída rovná ročníku. Třída však nemusela nutně trvat rok, ale pouze několik měsíců. Žáci mohli postoupit do další třídy po pololetních zkouškách.

Do základní školy mohli být přijímáni chlapci, kteří dosáhli alespoň šesti let, protože mladší děti by ještě učení nemuseli zvládat.⁹⁰ V první třídě 'svatého Kříže' se učili základy čtení a podepisovali se pouze křížkem.⁹¹ Tato třída byla také nejpočetnější, navštěvovalo ji až 70 žáků. Poté následovala druhá třída, ve které se žáci učili

---

⁸⁸ ESPEJO, „Svatý Josef Kalasánský...“, s. 24.

⁸⁹ VALENTOVÁ, *Každodenní život...*, s. 57.

⁹⁰ M. Zemek píše, že žáci byli přijímáni až od sedmého roku. ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 100.

⁹¹ MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 49.

mechanickému čtení. Žáci četli z latinského žaltáře, a tedy nerozuměli tomu, co čtou. V další, třetí třídě, už se výuka zaměřovala na porozumění textu. Tuto třídu stále navštěvoval velký počet žáků a po ní ještě mohla následovat čtvrtá třída. Poté již následoval stupeň psaní. Nejdříve museli všichni žáci projít povinnými základy psaní. Po zhruba čtyřech měsících, kdy se naučili již dobře psát, se třída dělila dále na praktickou a literární. Praktická třída se zaměřovala na základy počtů a pokračovali i v psaní. Tuto třídu navštěvovali žáci, u nichž, jak název napovídá, se v budoucnu nepočítalo s dalším studiem, ale s vyučením se nějakému řemeslu. V literární třídě se žáci setkávali již s výukou základům latinské gramatiky, a tedy se předpokládal jejich další postup na gymnázium. V obou dvou posledních třídách se žáci učili krasopisu. Někdy bylo také možností postoupit do hudební třídy, která se svým zaměřením věnovala především výuce umění.⁹² Poslední stupeň trivía, aritmetika, sloužila dvojím způsobem a často se tak dělila na minor a maior. Ti studenti, kteří chtěli pokračovat dál na univerzitu, museli absolvovat aritmetiku maior. Tuto třídu často navštěvovali také již dospělí studenti.⁹³ Ta byla zaměřena na složitější úřednické výkony, základy ekonomie a účetnictví. Ne vždy a všude byla aritmetika takto rozdělena. Často v této třídě probíhala i výuka základům latinského jazyka pro ty žáky, kteří chtěli postoupit na vyšší stupeň.

Ve třídě opět vyučoval jeden třídní, ale protože základní školu navštěvovalo nejvíce dětí, byli zde i pomocní učitelé. To byli buď novicové či řeholníci, kteří nebyli vysvěceni. Pokud bylo učitelů nedostatek, třídy bývaly často spojeny a žáci rozděleni do řad podle toho, jakou třídu měli navštěvovat. Ke spojování tříd ale docházelo také vzhledem k nízkému počtu žáků ve třídách. Pokud měla výuka ve třídách na sebe plynule navazovat, určil J. Kalasánský i počet žáků ve třídě, kterých nemělo být více než padesát, resp. šedesát.

Na základní škole se téměř bez výjimek vyučovalo česky, případně v kombinaci s německým jazykem, podle oblasti, kde vyučovali. Postup piaristů „(...) byl pro české jazykové oblasti výrazně přínosným prvkem, poněvadž (...) tak přispívali v těžké pobělohorské době k uchování českého jazyka.“⁹⁴

---

⁹²Srov. MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 52 a 135-136 a BARTŮŠEK, *Osmý div světa*, s. 11-12.

⁹³ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 101.

⁹⁴Tamtéž, s. 101.

2.3 Latinské školy

Latinské školy odvozují svůj název od toho, že se v nich vyučovalo latinsky. Spravovali je zprvu jezuité a později se k nim přidali také piaristé. Z těchto škol se později vyvinul středoevropský typ gymnázií. Latinské školy existovaly od 16. století až do školských reforem Marie Terezie. V tomto období byla provozovatelem škol církev. Před rokem 1620 a následnou rekatolizací se setkáváme i s gymnázií provozovanými protestantskými církvemi – např. utrakvistické gymnázium v Praze či českobratrské gymnázium Petra Voka v Soběslavi. Jak vyplývá z předchozí věty, po roce 1620 se provozovatelem škol stala katolická církev. Mezi další řády, které se staraly o provoz gymnázia, patřily, vedle jezuitů a piaristů, také premonstráti, pavlíni, benediktini aj. „V pravém slova smyslu byli však školním řádem pouze piaristé, kteří měli vyučování mládeže jako své jediné poslání a věnovali se také vyučování nejen na středních a vyšších, ale i na základních školách (...).“⁹⁵ Gymnázia byla zprvu pouze chlapecká, až mnohem později bylo zřízeno dívčí gymnázium voršilkami. Vyučovací osnovy se výrazně nelišily, jen částečně podle zaměření řádu, a byly přebírány od jezuitů a piaristů. Rozdělení gymnaziálních tříd podle *Ratio Studiorum* od jezuitů.

2.3.1 Piaristické gymnázium

Po absolvování trivia mohli chlapci začít studovat latinskou školu, resp. gymnázium. J. Kalasánský se zprvu chtěl věnovat pouze základním školám, ale po čase začali piaristé zřizovat i gymnázia. Pokud bylo schváleno zřízení gymnázia, z počátku byla otevírána pouze nižší gymnázia. Nižší gymnázium bylo tvořeno čtyřmi třídami. Ty nesly označení parva (rudimenta), principie, gramatika a syntax. Hlavním předmětem byla výuka latinské gramatiky, od toho se také odvozuje označení gramatické třídy. Parva či rudimenta mohla být rozdělena na nižší a vyšší, podobně jako poslední ročník základní školy, tzv. aritmetický. Rozdíl v parvě minor a maior byl, že v nižší se vzdělávali ti žáci, kteří byli mladší, učili se hůře nebo přešli později ze základní školy. Ve vyšší parvě byli nadanější žáci, u kterých se předpokládal hladký postup do principie. Principia při malé počtu žáků mohla být slučována s parvou. Třetí a čtvrtý ročník, tedy gramatika a syntax mohli být rovněž spojeny. Učitel byl titulován magister.

---

⁹⁵ BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 29.

Vyšší gymnázium pak doplňovalo nižší o poetiku a rétoriku.⁹⁶ „Studenti posledních dvou tříd se během studia cvičili prakticky v recitacích, deklamacích, prosloveh jedenkrát měsíčně, obvykle v sobotu, jindy při různých příležitostech i před pozvanými hosty. Cílem studia v posledních dvou humanitních třídách byla dokonalá pasivní i aktivní znalost latiny.“⁹⁷ Oba poslední ročníky vyučovali piaristé, kteří nosili titul profesor.⁹⁸ Některá nižší gymnázia musela na povýšení na vyšší čekat i několik let.

V Českých zemích se označení některých tříd mohlo poněkud lišit od těch, které se vyskytují v *Ratio Studiorum*. Třídy byly numericky řazeny sestupně, takže nejnižší třídou byla šestá (v případě vyššího gymnázia). První, resp. šestá třída gymnázia se v české provincii nazývala rudimentistae. Poté následovala principistae, gramatica a syntax. Součástí vyššího gymnázia pak byly třídy poetica a rhetorica.⁹⁹ Toto platí pro jezuitská gymnázia, ale stejný systém a značení tříd používali také piaristé. Ne vždy všechny školy dodržovaly toto uspořádání nebo se někdy nějaká třída pro nedostatek žáku neotevřela.

První tři třídy (rudimenta, principia a gramatika) bývaly často označovány jako nižší, střední a nejvyšší gramatické třídy. Nižší gymnázium mohlo být řádně ukončeno již po čtvrtém, někdy také po třetím ročníku. Pokud gymnázium nebylo vyšší, musel poté student přejít na vyšší gymnázium do nejbližšího města. Vyšší gymnázium se dalo ukončit i později než za pět let, ale také dříve, pokud byl student schopný. Pak mohl postoupit do vyššího ročníku na konci prvního pololetí v zimě. Ve městech navštěvovalo jednu třídu i více jak 100 chlapců. V tomto případě měl vyučující opět k dispozici pomocné učitele.

Nejvíce žáků vždy navštěvovalo první ročníky, především parvu a naopak v rétorice bývalo nejméně žáků. Na gymnáziu se studovalo cca od 10ti let do 18ti. Parvu navštěvovali studenti ve věku 10-12 let, principii 11-15 let, gramatiku 12-16 let, syntax 14-17 let, poetiku 15-18 let, rétoriku 16-18 let. Pokud studenti chtěli vstoupit do církevního řádu, posledním ročníkem, tedy rétorikou, prošli ještě jednou.

Takto to v Českých zemích bylo nastaveno až do školských reforem vydaných Marií Terezií v letech 1777 a 1778. Po reformě se školy řídily podle učebního plánu,

---

⁹⁶ Matějek zmiňuje, že gymnázium mohlo nabídnout navíc jakýsi kurz 'zásad svědomí' a 'logiky a filozofie'. MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 139-140.

⁹⁷ ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 101-102.

⁹⁸ BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 14.

⁹⁹ MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 134, 137-138. VALENTOVÁ, *Každodenní život...*, s. 216. Příloha č. 3, s. 63.

který sestavil vídeňský piarista P. Gracianus Marx a S. Barbara. Hlavními provozovateli gymnázií se stali piaristé. V roce 1773 byl zrušen jezuitský řád, takže například bývalé jezuitské gymnázium v Praze převzali piaristé.

Ti žáci, kteří chtěli studovat na gymnáziu, museli složit přijímací zkoušky, které byly předtím vykonávány pouze na jezuitských gymnáziích. Uchazeč musel prokázat dobrou úroveň německého jazyka.

2.4 Filozofické ústavy

Ač se piaristé zaměřovali především na základní a později i na střední školy, vyučovali též na univerzitách. „Rozvoj piaristů v našich zemích i zvyšující se počet řádového dorostu nutil představené kolejí i provincialátu konstituovat specifické řádové filozofické a teologické studium.“¹⁰⁰ První studia tohoto druhu byly otevřeny v Mikulově a v Lipníku nad Bečvou. Vyučovala se zde především filozofie, matematika a filozofie. Studium trvalo dva roky, přičemž první třída se nazývala logika a druhá fyzika.¹⁰¹

Původně byly ústavy zřízeny pro novice, ale postupem času na ně byli přijímáni i laici. Ústavy sloužily jako přípravy pro další studium na univerzitě. Studia vznikla také při kolejích v Litomyšli, Kosmonosech, Ostrově nad Ohří, Staré Vodě, Kroměříži a v Praze.

3. Zásady Zbožných škol

3.1 Metody

„Cílem piaristického řádu je naučit malé chlapce od základů správně číst, psát a počítat i seznámit je se zásadami náboženství. Učitel musí svého žáka vychovat v ušlechtilého, řádného, poctivého a spokojeného člověka a dát mu pro jeho život pevné mravní zásady.“¹⁰²

J. Kalasánský nechtěl nic zanedbat a ačkoliv na konci svého života zažil nejistotu s budoucností řádu, vždy věřil, že jeho úsilí bude pokračovat. Z toho důvodu vytvořil a dále utvářel osnovy a zásady pro školy i učitele, jak by měly být školy řízeny, podle jakých učebnic vyučovat. Nesnažil se nic opomenout a nebránil se inovacím.

---

¹⁰⁰ ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 208.

¹⁰¹ SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 84.

¹⁰² Tamtéž, s. 80.

Všechny školy měly fungovat totožně. Chtěl, aby se zachovala prvotní myšlenka o vzdělání a výchově chudých chlapců. Dokonce i co se týká učebnic, mělo se vyučovat všude podle stejných. Jedním z důvodů bylo také to, že pokud například piarista-pedagog nebo i žák přestupoval z jedné školy na druhou, tak mohl plynně navázat, tam kde skončil. Školní osnovy sepsal a rok po Kalasánského smrti (1698) vydal prof. Giovanni Francesco Foci (1650-1699).¹⁰³ Spis obsahoval 32 oddílů věnující se triviální i vyšší latinské škole. Tyto zásady platily pro všechny piaristické školy v Evropě. V Německé resp. v Česko-moravské provincii tato ustanovení platila až do roku 1777, kdy došlo k reformě školství, iniciovanou císařovnou Marií Terezií (1717-1780).

Založením Zbožných škol chtěl sv. Josef Kalasánský docílit toho, aby byli vzdělávání všichni chlapci, tedy i ti, jejichž rodiče si nemohli dovolit individuální výuku. Nechtěl pouze rozvíjet jejich rozumové schopnosti, ale doufal ve zlepšení jejich vlastností skrze výchovu a péči, kterou jim měli pedagogové poskytnout. Školy byly zřízeny především pro chlapce z chudých poměrů. Ze začátku J. Kalasánský požadoval písemné potvrzení o chudobě rodiny, ze které žák pocházel. To zohlednil i v zásadách pro školy. Věděl, že tito chlapci se spíše musí naučit především řemeslu, proto jim byly školy přizpůsobeny i pro praktickou výuku. J. Kalasánský také počítal s tím, že chlapci mohli mít nějakou nakažlivou nemoc či neměli příležitost se delší dobu mýt a převléci se. V tom případě nesměli školu navštěvovat, dokud se jejich stav opět nezlepšil.¹⁰⁴

Učitel přednášel všem ve třídě stejnou látku ve stejnou dobu. To však neznamená, že by byli přehlíženi nadaní či naopak méně nadaní žáci. Naopak byla podporována kooperace mezi žáky, ale také mezi žáky a učitelem. Nadanější žáci pomáhali slabším žákům dohnat látku. Učitel musel mít přirozenou autoritu a ve třídě disciplínu. Jak je psáno výše, nepovyšoval se nad žáky a pokud byl například zaneprázdněn, vybraní žáci mu pomáhali s kontrolou písemných prací. Starší či nadanější žáci byli pověřováni, aby každé ráno před začátkem výuky zkontrolovali úkoly či prozkoušeli žáky z poslední výuky. Tito studenti byli také nazýváni dekurioni. Pokud byly třídy spojeny, většinou kvůli malému počtu žáků, učitel se věnoval určitou dobu vždy jedné skupině, zatímco druhá měla zadaný nějaký úkol.

Metody byly používány frontální, názorně demonstrativní, ale lze předpokládat, že i metody praktické. K posledním dvěma metodám lze dodat, že piaristé vybavovali

---

¹⁰³ SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 79-82.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 79.

své učebny potřebnými pomůckami, využívali také glóby. V praktických metodách se vyučovalo také kreslení. Piaristé následovali Kalasánského myšlenky a přijímali a začleňovali do výuky nové vědecké objevy a používali k tomu příslušné pomůcky, bylo-li třeba.

Styl výuky byl sestaven tak, aby bylo pochopení nové látky pro žáky co nejsnazší. Z nové látky žáci dostali ihned úkol a byli přezkoušeni, dokud byly nabyté vědomosti čerstvé. „Nejdříve učitel přečte zřetelně nahlas místo v textu, jež chce vyložit, pak vysvětlí jeho smysl, (...) opakuje první souvětí a rozebere je podle třídy, v níž právě učí, mluvnicky, řečnický nebo básnický; všímá si pěkných rčení, obsažených v textu, slohu a věcných skutečností (dějepis, starožitnosti, bájesloví) a konečně text přeloží do mateřského jazyka žáků. Poté dá výklad opakovat některými žáky a všem ve třídě uloží, aby o tématu pojednali doma písemně; následující den domácí úkol prohlédne a žáky vyzkouší.“¹⁰⁵

Jedním z možných důvodů, proč byly piaristické školy oblíbené, byl přístup pedagogů k dětem. Piaristé se převážně vyhýbali fyzickým trestům. Pokud se stalo, že k některému došlo, muselo se jednat o opravdu trestuhodný čin. Provinění bylo konzultováno samozřejmě s prefektem školy, který rozhodl o trestu. Pokud byl schválen fyzický trest, nesměl ho vykonat třídní učitel. Některé způsoby tohoto trestání byly zakázány. Nesmělo se uhodit žáka do hlavy ani na holé tělo. Na kázeň dohlížel učitel, ale společně s ním i prefekt a nebyly trpěny žádné rvačky, nadávky ani hádky mezi žáky.¹⁰⁶ J. Kalasánský motivovat žáky k co nejlepším výsledkům a chtěl tím také zabránit nekázni.

Piaristé jsou řád řeholních kleriků a jedním jejich cílů bylo upevnit, a pokud bylo třeba obnovovat, katolickou víru, ovšem nenásilným způsobem. Důraz ve výuce byl tedy kladen na náboženství. Vyučovací hodina netrvala 45 minut, jako jsme zvyklí dnes. Vyučování začínalo i končilo společnou modlitbou učitele a jeho žáků. Navíc na konci každého z obou vyučování byla čtvrt hodina věnována výuce náboženství a morálky. Vést děti k morálnímu životu bylo zároveň povinností učitele. Učitelé se neměli nad žáky povyšovat, ale jít jim svým chováním příkladem. Dopolední výuka začínala v půl osmé a končila v deset hodin. Již tehdy byl zaveden systém zvonění, který půl hodinu před dopoledním vyučováním, tedy v sedm hodin, signalizoval jeho

---

¹⁰⁵ SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 82.

¹⁰⁶ ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 100.

brzký začátek. Jak bylo zmíněno v předešlé kapitole, mezi funkce prefekta patřila spíše než výuka, kontrola pořádku ve škole. Také před začátkem vyučování procházel po škole, zda je vše jak má být. Odpolední výukový blok začínal ve dvě hodiny a končil ve čtyři. Ve čtvrtek se do školy nechodilo, zatímco v sobotu ano a dokonce se v tento den opakovaly nově nabyté znalosti.

Dále se předpokládalo, že součástí vyučovacího dne bude i návštěva mše, kam žáky doprovázel jejich učitel. Mezi předměty, které se vyučovaly, nepatřila hudba, ale snad téměř každé gymnázium mělo sbor tvořený žáky, který doprovázel mši.

Na konci každého pololetí byly zkoušky, kterými mohli nejlepší žáci postoupit do další třídy. Ve druhém pololetí končila škola divadelním představením.

Již J. Kalasánský používal ve školách tzv. třídní knihy, které zahrnovaly jména žáků i s datem narození a adresou. Byly zde zaznamenávány i známky (kalkuly), ze kterých pak prefekt či sám rektor sestavil knihu známek za uplynulý školní rok.¹⁰⁷

Dva velké rozdíly od sebe odlišovaly piaristické a jezuitské školy. Prvním z nich bylo, že piaristé vedli chlapce již od základní školy, zatímco jezuité až od gymnázií. Piaristé chlapce učili již číst, psát a počítat, kdežto na jezuitská gymnázia byli přijímáni pouze ti chlapci, kteří už toto ovládali a často měli umět i základy latinské gramatiky. Druhým velkým rozdílem bylo, že na rozdíl od jezuitů, piaristé připravovali chlapce i na praktickou kariéru. Jezuité svou výukou připravovali chlapce na další studia na univerzitě. Naopak J. Kalasánský si byl vědom, že ne všichni chlapci si mohou, ať už z finančních důvodů či z nedostatku nadání, dovolit studovat na univerzitě či poslední dva roky gymnázia.

Co však měli společné, bylo, že J. Kalasánský sestavil a rozdělil třídy podle jezuitského *Ratio studiorum*. Podobné dělení tříd lze naléznout také u Bratrů společného života i na tzv. státních školách v Německu.¹⁰⁸ Toto dělení se však týká pouze latinské školy, rozvržení triviálních tříd navrhl Kalasánský sám.

Gymnázium bylo ze začátku rozděleno na nižší a vyšší na našem území, tedy na 6 let (4 a 2 roky) a po reformě byla gymnázia zkrácena na pět let. Nižší gymnázium obsahovalo původně čtyři třídy, jejichž názvy byly odvozeny od toho, na co se v té třídě kladl při výuce největší důraz. Žáci začali parvou, po které následovaly principia,

---

¹⁰⁷ Z Českých zemí se několik takových knih dochovalo, např. z Rychnova nad Kněžnou či z Jihlavy. SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 79.

¹⁰⁸ MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 132.

gramatika a syntax. Vyšší gymnázium doplňovalo nižší o další dvě třídy, a to o poetiku a rétoriku.

3.2 Předměty

V latinské škole, resp. na gymnáziu byl hlavním vyučovacím předmětem latinský jazyk. Vyučovací hodina netrvala 45 nebo 60 minut, ale vyučovalo se ve dvou blocích. Dopolední výuka začínala v půl osmé a končila v deset hodin. Již tehdy byl zaveden systém zvonění, který půl hodinu před dopoledním vyučováním, tedy v sedm hodin, signalizoval jeho blížící se začátek. Jak bylo zmíněno v předešlé kapitole, mezi funkce prefekta patřila spíše než výuka, kontrola pořádku ve škole. Také před začátkem vyučování procházel po škole, zda je vše jak má být. Odpolední výukový blok začínal ve dvě hodiny a končil ve čtyři. Ve čtvrtek se do školy nechodilo, zatímco v sobotu ano a dokonce se v tento den opakovaly nově nabyté znalosti.

Zakladatel řádu neodmítal nové poznatky, což mu bylo kolikrát vyčítáno jezuitů, zejména jeho přátelství s G. Galileem. Matematika a především logika souvisela s filozofií 17. století. Předměty matematiku a filozofii J. Kalasánský začleňoval do výuky, avšak jako okrajové předměty. Hlavními vyučovacími předměty v latinských školách však byl latinský jazyk a náboženství. Latina byla v té době stále diplomatickým a užívaným jazykem. Z toho důvodu se nevyučovalo latinskému jazyku pouze v pasivní formě. Od třetího gymnaziálního ročníku měli mezi sebou aktivně mluvit latinsky.

Mateřský jazyk ale nebyl vyloučen, naopak u piaristů se pomocí mateřského jazyka učilo latině, jak je to běžné dnes s výukou cizích jazyků. Z dalších cizích jazyků byla také společně s latinou vyučována i stará řečtina. V Českých zemích se mimo češtiny vyučovalo také němčině, která nabývala důležitosti především po školských reformách (1777). S postupem času byly do výuky zařazeny i moderní jazyky, jako francouzština a italština.

Bylo naznačeno, že na piaristických školách se nevyučovaly pouze společenské vědy, jak je patrné z názvu tříd, ale také přírodovědecké, které Kalasánský považoval za neméně důležité. Kromě matematiky se vyučovalo také fyzice a astronomii. Kalasánský podporoval prohlubování znalostí pedagogů „(...) mnozí z nich byli činní vědecky a není jednoho oboru, v němž by řádoví piarističtí pedagogové nepracovali (...) za dobu více než tří set let, co u nás piaristé působili, vychovali podle svých názorů (...) mnoho set tisíc žáků, a napsali nepřehlednou řadu vědeckých spisů, knih, studií a článků i

školních učebnic a příruček.“¹⁰⁹ Avšak stále se jednalo především o vedlejší předměty, které byly vyučovány okrajově a na některých školách vůbec.

Zbožné školy J. Kalasánského byly zřízeny především proto, aby naučili chlapce číst, psát a základům počtů. Třídy trivia odvozovaly své názvy od těchto hlavních vyučovacích předmětů. V Českých zemích se v triviu vyučovalo v mateřském jazyce, tedy v českém jazyce, ale mohlo se i v německém. První třídě legendě se žáci učili číst. Postupem času se učili mechanickému čtení. To znamená, že například četli katechismus, aniž by mu celému rozuměli. Součástí výuky bylo vysvětlování zkratk či neznámých výrazů, ale přesto jejich rozumové schopnosti nemusely stačit k pochopení čteného.

Ve skribendě se učili psát, recitovali a dbalo se na krasopis. V Římě byla třída skribendy rozdělena na tři sekce. V první se učili žáci psát, ve druhé už začínali počítat a ve třetí sekci se již začaly probírat základy latinské gramatiky.¹¹⁰ Ti, kteří postoupili do třetí sekce, pak po jejím absolvování pokračovali dále na gymnázium.

Třída aritmetiky byla často rozdělena na menor a maior. V obou se vyučovali počty, ale v aritmetice maior byl kladen důraz na složitější matematiku užívanou v praxi. Aritmetiku maior mohli navštěvovat už i dospělí studenti. Pokud chtěli žáci nastoupit na gymnázium, museli úspěšně ukončit aritmetiku maior. V této třídě se vyučovaly také základy latinského jazyka.

Třídy na gymnáziu nesly své označení opět od hlavního vyučovacního předmětu, tedy latinského jazyka. V parvě neboli v malé třídě se žáci učili základům latinského jazyka a náboženství. V principii pokračovali ve výuce latinského a dále i řeckého jazyka. V některých školách se také vyučovala matematika a dějepis. V gramatice a syntaxi četli žáci Ciceronovy a Ovidiovy listy a básně Vergilia Marona. Pokračovalo se s výukou náboženství a řeckého jazyka. V matematice se nejdříve učili násobit a poté dělit. V dějepise probírali Římskou říši a středověk. V posledních dvou třídách, poetice a rétorice, se prohlubovalos studium latinského jazyka, psaní básní podle Cicerona a žáci se seznamovali i s teologií.¹¹¹ „(...) v druhém pololetí [rétoriky] byli schopni vypracovat a přednést vlastní řečnický projev, při němž se hodnotil obsah, vypracování i účinnost řeči a gest. Studenti posledních dvou tříd se během studia cvičili prakticky v recitacích, deklamacích prosloveh jedenkrát měsíčně, obvykle v sobotu, jindy při

---

¹⁰⁹ SVÁTEK, „Piaristé a české země“, s. 71.

¹¹⁰ MATĚJEK, *Duchovní rozměr...*, s. 51-52.

¹¹¹ BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 12-17.

různých příležitostech i před pozvanými hosty. Cílem studia v posledních dvou humanitních třídách byla dokonalá pasivní i aktivní znalost latiny.“¹¹²

Ačkoliv se hudba, jako samostatný předmět vyloženě nevyučovala, přesto piaristé žáky vedli ke zpěvu. Zvláště pro sborový zpěv, který doplňoval bohoslužbu.

Někdy piaristé zaváděli ve školách výuku „(...) vokální a instrumentální hudby. Nebyla sice vyučovacím předmětem, ale její výuka mimo rámec vyučování pro hudebně nadané hochy byla přitažlivým a působivým momentem při získávání mládeže.“¹¹³ U noviců, kteří se chtěli stát piaristy a vyučovat, se dokonce podporovalo, aby uměli hrát na nějaký hudební nástroj.

Piaristé prý začlenění hudby podporovali více než jezuité.¹¹⁴ Z dalších umění věnovali piaristé především pozornost divadlu. divadlo bylo oblíbené nejen u piaristů, ale především také u jezuitů, kteří „(...) vypracovali pro tento druh vlastní dramatickou teorii přijatou i piaristy. Byly to vlastně hry s hudbou nebo hudební hry – *dramamusicum*, *actione melodramatica*, *melodrama* apod. Šlo o zpívané hry s recitativy, Áriemi, sbory a instrumentálními mezihrami. Sbory byly mezi každým aktem a na začátku bylo *concerto* nebo symfonie.“¹¹⁵ Divadelní hry psali sami vyučující a hrály se na konci druhého pololetí. Hry byly velkolepé, ale mimo ty, se mohly secvičit i menší hry, které se hráli například při vizitaci rektora či provinciála. Náměty byly čerpány z Bible, legend, církevní i světské historie či antiky.

Po zavedení školských reforem (1777) byla délka studia zkrácena o rok. Nižší gymnázium bylo zredukováno na tři roky, dva ročníky vyššího gymnázia zůstaly. Nově se nižší gymnázium se označovalo jako gramatikální blok a vyšší bylo přejmenováno na humanitní blok. Jak bylo napsáno výše, hlavním vyučovaným předmětem do školských reforem byl latinský jazyk. Ostatní předměty se vyučovaly pouze okrajově a ne na všech školách. Nově byla do osnov zařazena matematika, dějepis, zeměpis, biologie, přírodopis (fyzika a chemie), řecké reálie, mytologie, nauka o příslovích a pořekadlech a biografie.

---

¹¹² ZEMEK, FILIP, BOMBERA, *Piaristé v Čechách...*, s. 101-102.

¹¹³ ZEMEK, „Jesuitské a piaristické...“, s. 104.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 105.

¹¹⁵ SEMERÁDOVÁ, Pavla. „Piaristické školské hudební drama (1694).“ In ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s. 69.

Po reformě se v první třídě vyučovalo v českém jazyce. Ve druhé třídě začali učit základům německého jazyka. Dále se stále na gymnáziích vyučoval latinský a řecký jazyk. V první třídě se učili řeckou abecedu a pouze číst a psát. Při výuce latinského jazyka využívali texty římských historiků. Mezi těmito klasiky se vyskytovali například Sulpicius Severus, Publius Assaeus Flora, Cornelius Nepo ad.

V první třídě humanitního bloku se cvičili v psaní dopisů v latinském i německém jazyce podle Cicerona a Seneky. Součástí výuky bylo také probírání latinské realie. Ve slohu se věnovali bajkám, vyprávění a základům řečnictví. Ve druhé humanitní třídě pokračovali v probírání bajek. Zaobírali se také dramatem a procvičováním prosodie, metriky a skládáním básní.

U ostatních předmětů byly vytvořeny nové tematické okruhy. V první třídě se v dějepise učili o Asyrské a Perské říši, ve druhé třídě o starověkém Řecku a Římě. Ve třetí třídě se pokračovalo s výukou o Římské říši až do roku 476. Ve čtvrté třídě probírali středověk a novověk. Součástí výuky byl nově i zeměpis. V první třídě se učili o německých a rakouských zemích. Ve druhé třídě se probíralo Portugalsko, Španělsko, Francie, Nizozemsko, Švýcarsko a Itálie a ostrovy Středomoří. Ve třetí třídě se přidala Británie, Dánsko, Norsko, Švédsko, Polsko, Prusko a zeměpis a realie starověkého Řecka. Ve čtvrté třídě se věnovali Uhrám, Rusku a Turecku.

V humanitním bloku se vyučoval dále také přírodopis, fyzika a biografie. Ve čtvrté třídě v přírodopisu probírali zoologii, v páté třídě botaniku a mineralogii. Ve fyzice se učili o zemi, magnetismu, elektřině a hydraulice. V páté, a tedy poslední třídě gymnázia se v biografii věnovali především životům klasiků, jejichž texty používali při výuce latinského a řeckého jazyka. V matematice se učili geometrii a planimetrii.¹¹⁶

3.3 Shrnutí školního roku

Školní rok začínal prakticky o dva měsíce později, než dnes. Slavnostní zahájení školního roku probíhalo na den Všech Svatých a vyučovat se začalo kolem 3. listopadu. Školní rok byl rozdělen na dvě pololetí. První pololetí končilo okolo Velikonoc. Druhé pololetí končilo na podzim okolo svátku sv. Václava. Na konci obou pololetí se konaly zkoušky.

---

¹¹⁶ BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 12-17.

Během školního roku byly respektovány církevní svátky a žáci nemuseli jít v tyto dny do školy. Týkalo se to také Štědrého dne a Letnic. Naopak do školy se chodilo i v sobotu. V neděli se předpokládala účast žáků na mši. Bohoslužby navštěvovali žáci s učitelem i během vyučovacího týdne. Později po školské reformě (1777), nebyly volné dny pouze, když byly církevní svátky, ale taky při výročích a při jiných důležitých událostech Habsburské monarchie.

3.4 Zkoušky a známkování

Velkým a zásadním zkouškám, které se konaly dvakrát ročně vždy na konci pololetí, se říkalo postupové. Zkoušelo se dopoledne od devíti do jedenácti hodin a odpoledně od tří do šesti. Okolo Velikonoc se konaly první velké zkoušky. Tyto zkoušky byly po školské reformě veřejné a měly nahradit divadelní představení, která byla zrušena. Zkoušek se tak mohli zúčastnit rodiče a významné osobnosti, jako například rektor koleje či provinciál řádu.

Druhé zkoušky se konaly na konci září, kolem svátku sv. Václava. Po jejich ukončení se konaly promoce, při kterých byli jmenováni studenti, kteří úspěšně složili zkoušku a postoupili do dalšího ročníku. Za vynikající prospěch se studenti mohli dostat i do tzv. knihy cti a za svůj prospěch byli také odměňováni v podobě knih. Hlavní postupovou zkouškou byla ta, která se konala na podzim, tedy před začátkem dalšího školního roku. Nadanější žáci však mohli postoupit do další třídy již při plnění první zkoušky o Velikonocích. Ani na nedbalé či líné žáky se nezapomínalo a byli zapisováni do tzv. černé knihy. Jestliže se žáci nepřipravili řádně na zkoušku nebo neprokázali dostatečné znalosti, třídu opakovali nebo byli nuceni školu opustit.

Známky (*kalkuly*) studentů gymnázií byly zapisovány do tzv. *Libri Calculorum*. Knihu sestavoval prefekt školy, ale známky uděloval většinou třídní učitel. Žáci mohli být také oznámkováni prefektem školy či rektorem koleje. Kalkuly se zapisovaly pomocí písmen. Za výbornou práci byli studenti hodnoceni písmenem A (*accomodus*), jehož velikost zápisu odpovídala znalostem. Takže pokud student exceloval, vysloužil si 'A' a pokud znalosti byli stále dostačující, ale menší, dostal 'a'. Podobně to pak vypadalo, pokud měl student málo znalostí či neodpovídaly probrané látce. V takovémto případě se hodnotilo písmenem M (*malus*). Opět se měnila jeho velikost v závislosti na

prokázaných, resp. neprokázaných znalostech. Obdobnou funkci jako písmeno M mělo také písmeno D (*debilis*).¹¹⁷

Z knihy známek byla sestavována i vysvědčení. Vysvědčení (*testimonium*) bylo žákům vydáváno, když školu řádně ukončili či pokud ze školy odcházeli (např. z důvodů stěhování).

Přijímací zkoušky nebyly prováděny do triviálních škol, ale až na gymnázia. Pokud žáci úspěšně ukončili trivium a zvládli i aritmetiku maior, mohli postoupit na gymnázium. Ani mezi přechodem z nižšího na totéž, ale vyšší gymnázium nebyly prováděny přijímací zkoušky. Předpokládalo se, že pokud žák úspěšně zvládne postupové zkoušky, je dostatečně připraven na další studium. Přijímací zkoušky se tedy týkali těch chlapců, kteří do školy přestupovali z jiné školy či po individuální výuce. Tato zkouška sloužila k tomu, aby nové žáky zařadila do tříd, které odpovídali jejich znalostem. Žáci byli zkoušeni prefektem. Podle V. Bartůška nebyly piaristické přijímací zkoušky tak přísné, jako na jezuitská gymnázia.¹¹⁸

3.5 Učebnice v Českomoravské provincii

Součástí osnov byl také soupis učebnic, který byl přizpůsoben jednotlivým provinciím. Učebnice byly sepsány piaristy působícími na školách v Českomoravské provincii.

Pro výuku latinské gramatiky byla užívána zejména učebnice od jezuita Manuela Álvaréze (1526-1582), avšak mohla se využívat i učebnice Jana Ámose Komenského (1592-1670) *Ianua linguarum reserva*, která byla jezuita upravena či *Orbis pictus*,¹¹⁹ Užívaly se také *Začátky latiny, vybrané z knih gramatiků a z rukopisů* od Jana Nilla (1671-1748) či *Základy latinského jazyka neboli mluvnice k užitku mládeže* od Baltazara Weidzingera (1673-1736).

Při výuce matematiky byly užívány učebnice *Začátek počtů k užitku a potřebě mládeže* a *Algebra neboli aritmetika funkcí* od Valeria Čepely (1730-1763). Dále třísvazková *Soustava matematiky a fyziky* od Floriána Dalhama (1713-1795), *Praktická aritmetika* od Lukáše Moescha (1651-1701). V matematice se také vyučovalo kupeckým počtům podle *Úvodu k počtářskému umění* od Jana Theodisia Pávka (1732-

---

¹¹⁷ BARTŮŠEK, *Osmý div světa*, s. 67.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 12.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 13 a 25.

1792). S podobnou tematikou napsal Jan Zlatoústý Tomášek (1733-1814) učebnici *Metodické počtářské umění neboli řádná přednáška počítat dobře a krátce*. V českém jazyce vyšla *Pravidla k počítání z hlavy, Krátké navedení k počítání z hlavy, se zásobou 355 příkladův a uložení* od Josefa Václava Jistina Michle (1810-1862). Tento piaristický učitel napsal ještě učebnici k výuce českého pravopisu, kterou nazval *Soustava jazyka českého z hlediště pravopisného*.

V dějepise se učilo podle učebnice *Dějepis katolické církve* od Prokopa Václava Dvorského (1806-1890) a Františka Douchy (1810-1884). K výuce dějepisu i zeměpisu se používala rozsáhlá učebnice *Souhrn církevních a světských dějin, zeměpisu a heraldiky k užitku škol* od Alexia Gabalovského (1702-1775). Od rektora Mikulovské koleje Silveria Seyera (1687-1764) se užívaly *Obecné dějiny církevní a světské k užitku škol*. S. Seyer napsal také učenci německé gramatiky *Úvod k německému pravopisu*.

Jakousi všeobecnou příručku, která měla pomoci žákům se orientovat politice a historii sepsal Marian Klar a nazval ji *Slovník politicko-řečnicko-historický*.

Vzniklo i několik teorií věnující se školství, jako například *Pojednání o školství a jeho zřízení* od Gottharda Líhně. Další příručku pro učitele týkající se pravděpodobně žáků základní školy *Žáček škol pobožných neb krátký způsob, kterak dítky známky znát, ty pořádně skládati, řeč dobře rozdělenou vypovídati a dobře česky čísti se učti mají, s přídavkem o latinském čtení, nábožném a pořádném přisluhování knězi při mši* sepsal Amand Václav Procházka (1711-1788). Martin Emund Smetana (1743-1806) sepsal příručku *Myšlenky o vyučování o povinnostech učitelů*.¹²⁰

4. Školské reformy

První ideou Zbožných škol bylo poskytnout základní vzdělání všem chlapcům bez ohledu na jejich společenské postavení. V Českých zemích však tato myšlenka nemohla být zcela uplatněna, jelikož ne v každé obci či městě se vyskytovala piaristická či jiná základní škola. Z toho důvodu započaly reformy Marie Terezie, které měly, pravděpodobně nevědomky, za cíl naplnit ideu J. Kalasánského. Prvně byl roku 1774 vypracován Janem Ignátem Felbigerem (1724-1788) nový Všeobecný školní řád, který se týkal také zavedení povinné školní docházky pro děti od šesti do dvanácti let. Tento

---

¹²⁰ SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 86-87.

řád platil téměř sto let až do roku 1869. Bylo zřízeno několik desítek nových triviálních škol, ve kterých se mimo čtení, psaní a počítání, vyučovalo také ještě náboženství a základy praktických pracovních oborů. Malé jednotřídní školy s výukou trivia byly zřízeny ve všech obcích. Nové školy byly vybaveny náležitými pomůckami i nábytkem a začali být najímání řádně vystudovaní učitelé.

V Českých zemích byly do roku 1773 poměrně rozšířeny latinské školy, které čítaly až 31 těchto vzdělávacích institucí. Tyto školy spravovali z církevních řádů především jezuité a piaristé, ale také například premonstráti. Důvodem bylo, že hlavním vyučovacím předmětem byl latinský jazyk a další předměty byly spíše opomíjeny. Toto bylo vytýkáno především jezuitům i jejich opomíjení mateřského jazyka. Naopak u piaristů oceňovali zařazení mateřského jazyka do výuky. Roku 1775 vypracoval piarista P. Gracián Marx nový školský řád. Gymnázium bylo sníženo na pět tříd. Nižší gymnázium nově obsahovalo pouze tři třídy. V prvních dvou třídách se vyučovalo německy, někde ještě také česky, ale v ostatních třídách latinsky. Závěrečné divadelní představení bylo zrušeno a nahrazeno veřejnými zkouškami. Nad gymnázií dohlížel studijní direktor. Ředitelem gymnázia již nebyl člen církevního řádu, ale krajský hejtman, jehož zastupoval prefekt.¹²¹ Při utváření nových školních osnov bylo za cíl omezit existenci gymnázií a soustředit se na zřizování tzv. hlavních škol.¹²²

V krajích byly zřizovány trojtřídní hlavní školy. V nich se vyučovalo trivium, základy latinského jazyka, zeměpis, dějepis, přírodopis ad. Absolventi těchto škol byli připraveni na práci v hospodářském, živnostenském a vojenském oboru.¹²³ Byly zřizovány i tzv. normální školy v Praze a v Brně, které měly připravovat budoucí učitele na výuku na základních školách.

Po nástupu Josefa II. (1741-1790) na trůn proběhly opět menší změny ve školském uspořádání. V českém jazyce se mohlo vyučovat už pouze na základních školách. Školy podléhaly veřejné správě. Za vlády Leopolda II. (1747-1792) byla na pražské univerzitě zřízena katedra českého jazyka. Josef Jungmann (1773-1847) od roku 1800 začal vyučovat český jazyk na gymnáziu v Litoměřicích.¹²⁴ Během vlády Františka I. (1768-1835) některé školy od státu opět přebírala katolická církev. Šestitřídní gymnázia byla opět obnovena v roce 1818. V roce 1849 byla gymnázia

---

¹²¹ KÁDNER, „Školství v republice Československé...“, s. 12.

¹²² Roku 1777 byl vydán patent, který snížil počet gymnázií. SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 83.

¹²³ KÁDNER, „Školství v republice Československé...“, s. 13.

¹²⁴ Tamtéž, s. 16.

povýšena na osmiletá, po přidání dalších dvou třídy (logika, fyzika), který byly vyučovány na filozofických ústavech.¹²⁵

Roku 1848 vzniklo Ministerstvo kultu a vyučování. Školy spadaly do veřejné politické správy. Roku 1869 byl zaveden říšský školský zákon, který ustanovil osmiletou povinnou školní docházku, obsah vzdělávání byl rozšířen a také byly zřízeny učitelské ústavy. Veškeré školy podléhaly státu, výjimkou byly pouze soukromé ústavy. Například v Lipníku nad Bečvou byla mezi lety 1870-1873 provozována piaristy soukromá škola. Pod správu piaristického řádu se školy v Českých zemích již nikdy nevrátily.

5. Jezuité

Tovaryšstvo Ježíšovo, latinsky *Ordo Societatis Jesu*, založil roku 1534 Španěl sv. Ignác z Loyoly (1491-1556).¹²⁶ Roku 1552 bylo vybráno dvanáct mládenců, kteří byli vysláni do jezuitského noviciátu v Římě, kde je vzdělával sám Ignác z Loyoly. O tři roky později (1555) bylo do řádu přijato celkem devět z původních dvanácti noviců. Již od roku 1552 se jednalo o uvedení jezuitů do Českých zemí, které byly nábožensky rozpolceny. Dne 21. dubna 1556 přišli jezuité do Prahy a usadili se v bývalém dominikánském klášteře sv. Klimenta. První jezuité na našem území však také nebyli Češi, nýbrž Belgičané, Nizozemci, Němci, Švýcaři, Ital a Slovinec. Do škol měli přijímat všechny bez ohledu na vyznání, i přesto je pražští chudí nepřijali s nadšením. Ještě koncem roku 1556 vstoupil do koleje v Praze první jezuita českého původu. Od té doby českých jezuitů přibývalo, díky čemuž získávali větší popularitu. Mezi další města, kam byli uvedeni, patří Olomouc, Český Krumlov, Chomutov. Jejich misijní činnosti se také dařilo i díky poutím např. do Staré Boleslavi. Přesto všechno byli jezuité dekretem z 1. června 1618 vypovězeni z Českých zemí.¹²⁷

Jezuité patřili mezi první z navrátivších se řádů do Českých zemí po bitvě na Bílé hoře. Poměrně rychle si získali opět dobrou pověst, především díky své pedagogické činnosti, ale „(..) nezaměřovali [se] pouze na výuku, ale zejména i na misionářskou činnost a často i na praktičtější odvětví jako lékárenství nebo

---

¹²⁵ SVÁTEK, „Metodika výuky...“, s. 84.

¹²⁶ ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 9-26.

¹²⁷ BUBEN, *Encyklopedie řádů...*, III. díl, 4. svazek, s. 173-178.

chirurgie.“¹²⁸ Do poloviny 17. století stihli vystavět nespočet nových kolejí v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. „Doslova jezuitskou baštou se stalo pražské souměstí. Na Starém Městě prosperovala nejstarší česká kolej u sv. Klimenta se sídlem provinciála a školami (...) na Novém Městě se skvěla kolej s chrámem sv. Ignáce a na Malé Straně stál při kostele sv. Mikuláše profesní dům. Významné jezuitské koleje existovaly dále např. v Jindřichově Hradci, Krumlově, Hradci Králové, Olomouci, Brně, Uherském Hradišti, či posléze i Nise a Vratislavi.“¹²⁹ Až do zrušení řádu (1773) měli na území Českých zemí kolem padesáti rezidencí a kolejí. Poslední kolej byla založena v Telči roku 1661 a během 18. století nevznikla žádná nová kolej, pouze rezidence v Doupově (1770).

System jezuitských škol byl trojstupňový. První stupeň byly gymnázia obsahující pět až šest tříd. Na gymnázia navazovaly tříletá artistická, resp. filozofická fakulta. Posledním stupněm byla teologická fakulta trvající další čtyři roku. Pro jezuity bylo poměrně typické, že vyučovali také na univerzitách. Piaristé byly také vysokoškolskými profesory, avšak zpočátku jim tato možnost v Českých zemích byla odepřena.

Třídy gymnázií byly uspořádány samozřejmě podle *Ratio studiorum*. Spis byl několikrát přepsán a pracovalo na něm několik jezuitů. K jeho definitivnímu vydání došlo v roce 1599 za pátého generálního superiora řádu Claudia Aquavivy (1543-1615). Třídy se nazývaly parva (rudimenta), principie, gramatika, syntax, poetika a rétorika. V rétorice vyučoval profesor, v ostatních třídách magister. Pokud školu navštěvovalo málo žáků, třídy se spojovaly. Převažoval počet vyšších, výjimečně provozovali i nižší gymnázia. Mezi další významné jezuitské teoretiky vzdělání patřil také Antonio Possevino (1533-1611), který „(...) prosazoval, aby se učitelé snažili o vystižení individuálních vloh, využívali přirozené zájmy studující mládeže a vhodně je usměrňovali.“¹³⁰ Tato idea byla společná jezuitům i piaristům.

Při výuce mělo být dbáno také na odpočinek. Zajímavostí je, že součástí výuky byly také tělesná cvičení, inspiraci čerpal Ignác z Loyoly v antických školách.¹³¹

Podobně jako u piaristů probíhal i školní rok. „Pro parvu, poetiku a třídy gramatikální školní rok končil na sv. Václava, tedy 28. září. Rétorika končila již 21.

---

¹²⁸ BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 26.

¹²⁹ ČORNEJOVÁ, „Náboženská situace v Čechách...“ s. 10.

¹³⁰ ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 64.

¹³¹ Tamtéž, s. 64.

září. Během školního roku byly vedrové prázdniny, které trvaly od června do 25. července.¹³² Na rozdíl od piaristů, zkoušky se na jezuitském gymnáziu konaly pouze jednou ročně, písemně i ústní.¹³³ Žáci nebyli zkoušeni po jednom, ale po více celkem třemi zkoušejícími. Studenti museli znát latinskou a řeckou gramatiku, stylistiku a konverzovat v latinském jazyce. V parvě, principii a gramatice zkoušení probíhalo překladem z mateřského jazyka do latiny a řečtiny. Studenti syntaxu, poetiky a rétoriky museli splnit zkoušku „v latinském pojednání prósou i řečí vázanou.“¹³⁴ Pokud žák úspěšně složil zkoušky, byl odměněn tzv. prémiemi. Výsledky byly vyhlášeny po divadle, které studenti nacvičili a sehráli.

Neodmyslitelnou součástí jezuitského i piaristického gymnázia bylo divadlo. Nejhlavnější divadelní představení se konaly na konci školního roku a jejich autorem býval profesor rétoriky. Závěrečné představení bývalo velkolepé, co se týká námětu i výpravy. Náměty vycházely z historie, legend ale i z Bible a neměli být žákům ani publiku neznámé. Jevišťem divadla byl kostel, náměstí, zámek i školní sál. Na závěr se těm žákům, kteří byli premianti, udělovali prémie. Představení se konala i během školního roku, kdy psali hry i magistři pro třídu, kterou zrovna vyučovali a s níž poté hru secvičili.

Jezuitské gymnázium bylo více zaměřeno na další vzdělání, tedy po jeho ukončení studenti navazovali další studium na univerzitách. Gymnázium mohli také navštěvovat pouze chlapci, alespoň osmiletí. Chlapci před nástupem do parvy museli již umět číst, psát a počítat a také znát základy latinského jazyka. Nové žáky přijímal prefekt školy, který také nevyučoval a účastnil se závěrečných zkoušek. Při výuce latinského jazyka v gramatické třídě, jezuité i piaristé používali Komenského učebnici *Janua linguarum reserva*. Důraz byl kladen na výuku latinského jazyka, což bylo později i příčinou kritiky gymnázií při zavádění školských reforem (1777).

Od 2/4 18. století byl na gymnáziích nově vyučován dějepis. Byl kladen větší důraz na krasopis a výuku latinského i řeckého, ale také německého jazyka. Žáci již při nástupu do škol museli umět německy. Rozšířila se také výuka aritmetiky, která nově zahrnovala i fyziku a přírodopis. Místo jedné závěrečné zkoušky se konaly tři a to v únoru, červnu a srpnu.¹³⁵ V rétorice se vyučoval úvod ke státnímu úřadování, základy

---

¹³² ZEMEK, „Jezuitské a piaristické...“, s. 99.

¹³³ Tamtéž, s. 99.

¹³⁴ Tamtéž, s. 99.

¹³⁵ Tamtéž, s. 99.

z práva, církevní dějiny a tisková produkce jezuitského řádu v Českých zemích a v Německu.¹³⁶

Nelibost jezuitů vůči piaristům nebyla pouze v Českých zemích, ale i v Římě. Jezuité měli určitý podíl na dočasné degradaci piaristického řádu v letech 1646-1656. Při zakládání piaristických kolejí v Českých zemích a především v Praze (1752) se nejen Dobner setkal s jejich nesouhlasem. Jezuité z počátku vyčítali piaristům, že je to řád cizinců, protože až po více jak pěti letech byl teprve v Lipníku otevřen noviciát. Nelze zde neopomenout, že také první jezuité v Českých zemích byli cizinci a setkali se se stejným nesouhlasem, avšak od obyčejných lidí. Je však pravda, že již po několika měsících byli do řádu přijímáni Češi. Tovaryšstvu se především nelíbila myšlenka, že piaristé budou otevírat také gymnázia a svým způsobem jezuitům konkurovat. Za další mohlo jezuitům také vadit, že se piaristé inspirovali jejich *Ratio studiorum*. Piaristé především z počátku byli oblíbeni u poddaných a nemajetných rodin, protože přijímali jejich syny již do základní školy, kterou jezuité vůbec neprovozovali. Při příchodu piaristů do Českých zemí tu již však jezuité byli zabydleni, a proto z počátku nezakládali nové koleje ve velkých královských městech, ale spíše na venkově. Z počátku také piaristé „(...) nemohli vyučovat na žádné univerzitě v Českém království a ani vlastní veřejná filozofická a teologická studia jim nebyla dopřána. Odměnou za utrpená příkoří pak piaristům mlže být pozdější pozitivní oceňování jejich přínosu pro společnost – zatímco jezuité byli pojmáni jako zpátečníci, typičtí představitelé 'temna', piaristé byli chápáni jako zastánci pokroku.“¹³⁷

Mimo to, že jezuité provozovali pouze gymnázia, lišili se také jejich žáci. Piaristé provozovali nejen základní školy, především pro chudé chlapce, ale struktura piaristického gymnázia nabízela také možnost pro žáky, kteří již nemohli, ať už z nedostatku peněz či nadání, pokračovat dále ve studiu na univerzitách. Po ukončení nižšího gymnázia byli dostatečně připraveni na praktický život. Proto reformy z let 1777/78 byly spíše nakloněny piaristům, protože podporovali zdarma základní i střední vzdělání pro všechny chlapce. Nejen, že v době reformy bylo již Tovaryšstvo Ježíšovo rok zrušeno, ale všechna jejich gymnázia byla buď zrušena či přeorganizována v duchu nového školského řádu sestaveného piaristou prof. Graciánem Marxem.

---

¹³⁶ BARTUŠEK, *Osmý div světa*, s. 14-15.

¹³⁷ ČORNEJOVÁ, „Náboženská situace...“, s. 11.

Řád byl obnoven roku 1814. Do Českých zemí byli pak pozváni do Bohosudova v roce 1853. Do Prahy se vrátili až v roce 1865. Bohužel ani jezuitům se nevyhnula Akce 'K' a byli násilně uzavřeny jejich koleje a členové řádu odvezeni do Bohosudova či Želivu. Po listopadu 1989 mohli jezuité opět obnovit svou činnost. Provinciálem České provincie je od roku 2013 Josef Stuchlý.

6. Piaristé dnes

Dnes (2017) je na světě kolem 1200 piaristů. V březnu roku 2017 se konala v Nitře bohoslužba k 400letému výročí od založení piaristů, které se zúčastnil i generál řádu. Již podruhé byl zvolen jako 42. generál řádu P. Pedro Aguado Cuesta (1957).¹³⁸ Generál superior je volen na šest let. Prvně byl Aguado zvolen roku 2009 a podruhé v roce 2015 v Ostřihomi při 47. zasedání generální kapituly. Asistentem generála v Evropě je P. Miguel Giraldez (1948), v Africe P. Pierre Diatta (1963), v Americe P. Francisco Anaya (1970) a v Asii P. Jozsef Urban (1964).

Generálu řádu podléhají provincie a dnes i viceprovincie. Viceprovincie vznikají i dnes, např. v Gabonu, která je dosud závislá na provincii v Senegal, ale postupně se může do budoucna osamostatnit a přeformovat se do provincie. Dnes piaristé působí ve 38 zemích. S výjimkou Austrálie a Antarktidy působí na všech kontinentech. Mosambik (2016) a Peru (2017) jsou prozatím poslední země, ve kterých nově působí piaristé. Do budoucna se uvažuje o Číně a Vietnamu. Piaristé se stále věnují výuce a výchově dětí a mládeže. Na světě je kolem dvou set škol, které však podléhají vzdělávacímu systému země, ve které jsou zřízeny.¹³⁹ Dnes tyto školy navštěvují nejen chlapci, ale samozřejmě i dívky. V některých zemích piaristé provozují mateřské školy, které děti navštěvují od čtyř let.

---

¹³⁸ „Padri Scolopi: Pedro Aguado rieleto padre generale“ (online), *radiovaticana.va*, cit. Březen 2017, dostupné online na http://it.radiovaticana.va/news/2015/07/04/padri_scolopi_pedro_aguado_rieletto_padre_generale/1156037

¹³⁹ „Piarist fathers around the world“ (online), *scolopi.org*, citováno 2017, dostupné online na <http://scolopi.org/en/map/>

Po roce 1950, kdy byly násilně zavřeny všechny piaristické koleje a školy, se přesto podařilo několika piaristům pokračovat ve svém poslání a zůstat v řádu. Českomoravská provincie zanikla roku 1989 s úmrtím posledního provinciála prof. P. Františka Ambrože Stříteckého. Ostatní piaristé od léta roku 1990 spadali pod Slovenskou provincii. Bohužel ne na dlouho Ing. P. Jan Rosůlek Sch. P. zemřel 27.11.1990 a nedlouho po něm i P. Jan Jiří Dienstpier Sch. P, který zemřel 30.4. 1991.¹⁴⁰

Piaristé obnovili Českomoravskou provincii ve Strážnici v roce 1994. Za tímto činem stojí polští piaristé. Provinciálem byl do konce roku 2016 polský kněz p. Jerzy Szwarc Sch.P. V České republice jsou pouze tři příslušníci tohoto řádu, sídlící pouze ve Strážnici. Všichni tři klerici jsou Poláci.¹⁴¹ V České republice již nebyla obnovena piaristická gymnázia v tom smyslu, v jakém fungovaly do roku 1950. Na Slovensku piaristé stále vyučují ve školách a to v Nitře, Prievidzi a v Trenčíně.¹⁴²

---

¹⁴⁰ SVÁTEK, „Piaristé a české země“, s. 73.

¹⁴¹ P. ThLic. Lukasz Karpinski SP, P. Mgr. Jacek Nowakowski SP a P. Mgr. Robert Kalbarczyk SP. Webové stránky piaristů ve Strážnici, kontakty, straznice.farnost.cz, cit. únor 2017, dostupné online <http://straznice.farnost.cz/kontakty.html>

¹⁴² Informace použité v této kapitole vychází z elektronické korespondence se slovenskými (Ing. Andrejem Kmotorkou) a polskými (P. Józef Tarnawski SP) piaristy. Také z italských, polských a slovenských webových stránek piaristů.

Závěr

Jedinečná myšlenka poskytovat zdarma základní vzdělání všem, která je dnes uplatňována v evropském školství, se vyvinula u J. Kalasánského. Bohužel dnes nejen mnoho laiků, ale též učitelů nezná dílo J. Kalasánského a jeho piaristů. Byl to právě on, kdo v učitelství viděl poslání. Učitel má být trpělivý a laskavý a přizpůsobovat výuku podle schopností žáků. Musí se jim věnovat a ne pouze odříkat naučené. J. Kalasánský se nebránil novým inovacím ve výuce ani novým vědeckým objevům, pokud to bylo ku prospěchu. Z dnešního hlediska by šlo opomenout tak rozsáhlou výuku latinského jazyka. Nicméně výuka jiných cizích jazyků na gymnáziích či středních školách, by v takovéto míře neuškodila. V Kalasánského době byly školy určeny pouze pro chlapce. Pokud bychom se jím chtěli inspirovat, tuto podmínku bychom pravděpodobně vyloučili. J. Kalasánský viděl ve vzdělání velký přínos pro společnost. Škola měla být místem, kde se žáci cítili bezpečně, bez ohledu na své vyznání či společenské postavení. Není úplně jisté, jak to přesně bylo s tělesnými tresty ani co o nich soudil J. Kalasánský. V Českých zemích je vykonával pouze prefekt, za opravdu velký přestupek. Trest nesměl žáka nijak potupit a nesměl být bit do hlavy.

Jeho myšlenkou o dostupném základním vzdělání všem se následně inspirovala také Marie Terezie, která zavedla povinnou školní docházku a zřídila síť základních škol dostupných ve všech částech Českých zemí. Nejen tyto reformy, ale i ty další však vedly k postupnému omezení vlivu církevních řádů při spravování především latinských škol.

J. Kalasánský se zprvu zaměřil především na výuku trivium. Později byly řádem zřizovány a spravovány gymnázia. Teorie správy gymnázia byla převzata z jezuitského spisu *Ratio studiorum*. Přestože nebo možná právě proto, že se piaristé inspirovali tímto spisem, v nich jezuité viděli konkurenci. Nelibost jezuitského řádu vedla k tomu, že sám J. Kalasánský byl vyšetřován inkvizicí a řád na deset let zrušen. Paradoxem se může jevit, že piaristický řád schválil papež Pavel V., který byl sám členem Tovaryšstva Ježíšova.

Podobně tomu bylo také po uvedení piaristů do Českých zemí. Jezuité měli pod správou většinu gymnázií a teologickou fakultu pražské univerzity. Zprvu tak měli piaristé nejen zakázáno vyučovat na univerzitě, ale v podstatě nesměli zakládat koleje ve velkých městech, kde už působili jezuité. Jakési zadostiučinění se piaristům dostalo po zrušení jezuitského řádu (1773). Nové osnovy, které obsahovaly školské reformy v 70. letech 18. století, měl sice na starost člen piaristického řádu Gracianus Marx.

Nicméně ani to nepomohlo a školy se postupně stávaly politikem. Od poloviny 19. století dochází ke snížení počtu členů piaristického řádu i k zániku jejich kolejí. To bylo způsobeno především oněmi reformami, které v roce 18. způsobily, že všechny školy byly zestátněny. Pravomoce piaristů i ostatních řádů, které provozovali školy, byly omezeny a jejich pedagogická praxe zúžena pouze na výuku náboženství. Počet členů řádu na našem území začal klesat a během 20. století již nedošlo k založení jejich kolejí. Působení řádu bylo oficiálně zrušeno při neblaze proslulé Akci K v dubnu 1950, kdy byly uzavřeny všechny kláštery v tehdejší Československu. Československá piaristická provincie však nepřestala existovat, stejně tak jaké její členové, kteří přežili zmiňovanou akci. Provincie zanikla až v roce 1990 po úmrtí tehdejšího provinciála A. Strítežského (1989). Zbylí dva čeští piaristé patřili pod Slovenskou provincii. Bohužel nedlouho po provinciálovi zemřeli i ostatní piaristé. Mezi léty 1991 až 1994 zde nepůsobili žádní. K obnově provincie došlo v roce 1994, kdy do Strážnice přišli piaristé z Polska. Dnes existuje piaristický řád pouze ve druhé nejstarší piaristické koleji u nás ve Strážnici, kde působí pouze tři členové řádu z Polska. Ve světě se řád piaristů těší větší oblibě. Řád se rozšířil i na další kontinenty, vyjma Austrálie a Antarktidy.

Seznam použité literatury

Monografie

- BARTŮŠEK, Václav a kol. *Piaristé: tradice benešovské vzdělanosti a kultury*. Benešov u Prahy: Galerie výtvarného umění, 1995. 115 s.
- BARTŮŠEK, Václav. *Snahy o založení piaristické koleje v Praze v 17. a v 1. Polovině 18. století*. b.m.: b.n., po r. [2000]. 32 s.
- BARTŮŠEK, Václav. *Osmý div světa: fenomén gymnázia v Rychnově nad Kněžnou od založení do reformy Marie Terezie s přesahy na začátek 19. století*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2014. 206 s. ISBN 978-80-7405-358-0.
- BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří a Jan Pavel KUČERA. *Velké dějiny zemí Koruny české. Sv. X., 1740-1792*. Praha: Paseka, 2001. 766 s. ISBN 80-7185-264-3.
- BĚLINA, Pavel et al. *Kronika Českých zemí od pravěku po současnost. 4., aktualiz. vyd.* Praha: Fortuna Libri, 2012. 960 s. ISBN 978-80-7321-652-8.
- BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. ISBN 80-86511-04-9. 143 s.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, III. svazek: Řeholní klerikové*. Praha: Libri, 2008. 183 s. ISBN 978-80-7277-357-2.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 4. Svazek, Řeholní klerikové (jezuité)*. Praha: Libri, 2012. 534 s. ISBN 978-80-7277-443-2.
- BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. IV. díl, 1. svazek, (Kongregace a řeholní společnosti)*. Praha: Libri, 2016. 222 s. ISBN 978-80-7277-545-3.
- BUCHBERGER, Michael, HÖFER, Josef a Karl RAHNER (ed.). *Lexikon für Theologie und Kirche. Band 8, Palermo bis Roloff*. 2., völlig neu bearbeitete Aufl. Freiburg: Herder, 1963. 11* s., 1368 sloupců, [10] s. obr. příl.
- CACH, Josef a kol. *Výchova a vzdělání v českých dějinách. II., K problematice podílu školských a mimoškolských institucí a názorů*. Vyd. 1. Praha: SPN, 1989. 265 s.
- CATALANO, Alessandro. *Zápas o svědomí: kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 637 s. Česká historie; sv. 18. ISBN 978-80-7106-942-3.

- ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL - PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. 92 s.
- ČORNEJOVÁ, Ivana a VLNAS, Vít. *Tovaryšstvo Ježíšovo: jezuité v Čechách*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. 245 s. Kolumbus; sv. 130. ISBN 80-204-0471-6.
- FOLTÝN, Dušan a kol. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. 1. vyd. Praha: Libri, 2005. 878 s. ISBN 80-7277-026-8.
- FRANZEN, August a SMÉKAL, Bedřich. *Malé církevní dějiny*. Překlad Bedřich Smékal. 1. vydání. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1992. 333 s. ISBN 80-7113-008-7.
- HAUBELT, Josef. *Dějepisectví Gelasia Dobnera*. Praha: Univerzita Karlova, 1979. Acta Universitatis Carolinae, 80. 151 s.
- HLAVAČKA, Milan et al. *Velké dějiny země koruny České. Svazek XI. b, 1792-1860*. Praha: Paseka, 2013. 523 s. ISBN 978-80-7432-348-5.
- ISERLOH, Erwin. *Handbuch der Kirchengeschichte Reformation, Katholische Reform und Gegenreformation. Bd. 4*. Freiburg: Herder, 1985. xxxi, 737 s. ISBN 3-451-20454-1.
- JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Fénix, 1991. 173 s. ISBN 80-85245-11-6.
- KOLLÁR, Pavol (ed.). *Návrat k prameňom: Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko*. Prievidza: TEXTM, 1992. 83 s. ISBN 80-85716-01-1.
- MACKOVÁ, Marie. *Voršilky v Čechách do roku 1918*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, 2007. 157 s. Monographica; 7. ISBN 978-80-7395-045-3.
- NEUMANN, Augustin Alois. *Piaristé a český barok*. V Přerově: Knihkupectví Společenské knihtiskárny, 1933. 166, 13 s.
- Piaristé ve Slaném: 1658-2008: 350. výročí příchodu piaristů do Slaného: za barokními památkami slánských piaristů*. Ve Slaném: Vlastivědné muzeum, 2008. 24 s. ISBN 978-80-254-3679-0.
- PŘIBYLOVÁ, Dana a Vladimír PŘIBYL (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008*. Slaný: Město Slaný, 2009. 76 s. ISBN 978-80-254-5274-5.

- SKŘIVÁNEK, Milan. *K osvícenskému pojetí a výuce dějepisu ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli*. Pardubice: Fakulta restaurování, Univerzita Pardubice, 2008. 155 s. Acta varia de Scholis Piis; sv. 1. ISBN 978-80-7395-128-3.
- VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*. Praha: Karolinum, 2006. 280 s. ISBN 80-246-1082-5.
- VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. 1. vyd., dotisk. Praha: Libri, 2002. 778 s. ISBN 80-85983-17-6.
- ZEMEK, Metoděj, FILIP Aleš a Jan BOMBERA. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1631-1950*. Prievidza: TEXTM, 1992. 328 s.

Články ve sbornících

- BARTUŠEK, Václav. „Působení piaristů za Alpami, od sklonku třicetileté války do roku 1669.“ In KOLLÁR, Pavol (ed.). *Návrat k prameňom: Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko*. Prievidza: TEXTM, 1992. 83 s. ISBN 80-85716-01-1. s. 39-46.
- BARTUŠEK, Václav. „Historiografie piaristického řádu v českých zemích - vývoj proměny a cíle (1992-2003).“ In ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.) *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4. - 5. 6.2003*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, 2003. 391 s. ISBN 80-86197-49-2. s. 292-308.
- BARTUŠEK, Václav. „Dějiny škol a koleje piaristů ve Slaném.“ In *Piaristé ve Slaném: 1658-2008: 350. výročí příchodu piaristů do Slaného: za barokními památkami slánských piaristů*. Ve Slaném: Vlastivědné muzeum, 2008. 24 s. ISBN 978-80-254-3679-0. s. 4-8.
- BARTUŠEK, Václav. „Z historie piaristické koleje ve Slaném 1658-1778.“ In PŘIBYLOVÁ, Dana a Vladimír PŘIBYL (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008*. Slaný: Město Slaný, 2009. 76 s. ISBN 978-80-254-5274-5. s. 30-36.
- BARTUŠEK, Václav. „Jezuité a piaristé – sourozenci“ In *Acta Universitatis Carolinae 2010: Historia Universitatis Carolinae Pragensis: Tomus L. Fasc. 1*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2011. s. 43-51.
- „Blahoslavený Pietro Casani a počátky piaristů ve střední Evropě.“ In ČESKOMORAVSKÁ PROVINCIE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ.

- Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů.* Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s. 38-46.
- BOMBERA, Jan. „Byli to rodáci kraje nízkého Jeseníku“ In BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách.* Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. s. 13-46.
- CATALANO, Alessandro. „Vztah Arnošta Vojtěcha z Harrachu a kongregace řeholních kleriků Matky boží zbožných škol v rámci pobělohorského zápasu o svědomá.“ In PŘIBYLOVÁ, Dana a PŘIBYL, Vladimír (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008.* Slaný: Město Slaný, 2009. 76 s. ISBN 978-80-254-5274-5. s. 19-23.
- ČORNEJOVÁ, Ivana. „Náboženská situace v Čechách v době příchodu piaristů. Světský klérus a církevní řády.“ In PŘIBYLOVÁ, Dana a Vladimír PŘIBYL (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008.* Slaný: Město Slaný, 2009. 76 s. ISBN 978-80-254-5274-5. s. 7-11.
- ESPEJO, Manuel Rodriguez. „Svatý Josef Kalasanský, neobvyklost jeho osoby.“ In ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL - PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů.* Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s. 4-37.
- GARKISCHOVÁ, Kamila. „Působení piaristů v Berouně.“ In *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4. - 5. 6.2003.* Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, 2003. 391 s. ISBN 80-86197-49-2. s. 96-110.
- KÁDNER, Otakar. Školství v republice Československé. In *Československá vlastivěda. Díl X, Osvěta.* Praha: Sfinx, 1931. s. 7-223.
- MATĚJEK, Marek. „Spiritualita a pedagogika sv. Josefa Kalasanského.“ In PŘIBYLOVÁ, Dana a Vladimír PŘIBYL (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008.* Slaný: Město Slaný, 2009. 76 s. ISBN 978-80-254-5274-5. s. 24-29.
- NĚMEČKOVÁ, Jaroslava. „Školská činnost jezuitů v Království českém v letech 1556-1619.“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.). *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973.* Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 64-77.

- PETR, Pavel. „Piaristé a Litomyšl.“ In ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s. 74-81.
- PLESKOT, Jaroslav. „Divadlo jako vyučovací a výchovný prostředek na školách protestantských a katolických v 16. a 18. století.“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.). *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973*. Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 90-95.
- POLIŠENSKÝ, Josef. „Tereziánská reforma z roku 1774 a její vztah k Moravě.“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.). *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973*. Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 112-113.
- SEDONÍK, Tomáš. „Příborští piaristé a kult svatých“ In ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.). *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci: sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna ve dnech 4. - 5. 6.2003*. Vyd. 1. V Praze: Univerzita Karlova, 2003. 391 s. ISBN 80-86197-49-2. s. 88-95.
- SEMERÁDOVÁ, Pavla. „Piaristické školské hudební drama (1694).“ In ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s. 69-74.
- SKŘIVÁNEK, M. „K počátkům piaristického školství.“ In *Pokrokové proudy ve výchově a vzdělávání na jižní Moravě v uplynulých 350 letech: XI. mikulovské sympozium 16. a 17. října 1981*. Praha: Teps, 1982. s. 203–208.
- „Studie k 250. výročí příchodu piaristů do Prahy.“ In ČESKOMORAVSKÁ PROVINCE ŘÁDU ZBOŽNÝCH ŠKOL – PIARISTŮ. *Svatý Josef Kalasanský a Zbožné školy: Informátor o Řádu piaristů*. Strážnice: Českomoravská provincie řádu Zbožných škol - piaristů, 2004. s. 47-49.
- SVÁTEK, Josef. „Metodika výuky na piaristických školách v českých zemích v 17. a 18. století.“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.). *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973*. Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 78-89.

- SVÁTEK, Josef. „Piaristé a české země.“ In BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. ISBN 80-86511-04-9. s. 69-74.
- ZEMEK, Metoděj. „Jesuitské a piaristické školství v našich zemích v 17. a 18. století.“ In UHER, Boris, VOŽDA, Gustav (ed.). *Moravské bratrské školství a jeho protějšky v 16. až 18. století: sborník materiálů z kolokvia, které se konalo ve dnech 28.-29.11.1973*. Přerov Vlastivědný ústav, 1979. s. 99-106.
- ZEMEK, Metoděj. „Počátky provincie střední Evropy a vznik komunity v Podolinci 1617-1662.“ In KOLLÁR, Pavol (ed.). *Návrat k prameňom: Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko*. Prievidza: TEXTM, 1992. 83 s. ISBN 80-85716-01-1. s. 7-13.
- ZUBER, Rudolf. „Piaristé a jejich koleje na Moravě v 18. století.“ In BOMBERA, Jan. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001. Do nitra Askiburgionu. ISBN 80-86511-04-9. s. 109-122.

Diplomová/Disertační práce

- JIREČEK Miroslav, *K situaci piaristických kolejí na jižní Moravě v 19. století*. (diplomová práce na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně). Brno 2009, 130 s.
- MATĚJEK, Marek. *Duchovní rozměr zakladatelského díla Josefa Kalasánského*. (disertační práce na Katolické teologické fakultě Karlovy Univerzity v Praze). Praha 2010. 215 s.

Internetové odkazy

- „Kuria prowincjalna polskiej prowincji zakonu pijarów. Kontakt“ (online), pijarzy.pl, cit. únor 2017, dostupné online <http://www.pijarzy.pl/kontakt.html>
- „Organigramma curia generale“ (online), scolopi.altervista.org, cit. březen 2017, dostupné online na <http://scolopi.altervista.org/index.php/curia/curia-generale>.
- „Padri Scolopi: Pedro Aguado rioletto padre generale“ (online), radiovaticana.va, cit. březen 2017, dostupné online http://it.radiovaticana.va/news/2015/07/04/padri_scolopi_pedro_aguado_rioletto_padre_generale/1156037

„Piarist fathers around the world“ (online), *scolopi.org*, citováno 2017, dostupné online na <http://scolopi.org/en/map/>.

„Slovenská provincia slávila 28.3.2017 Ústredný deň Kalazanského jubilea v Nitre.“ (online), *piaristi.sk*, cit. duben 2017, dostupné online

<http://www.piaristi.sk/portfolio-items/oslava-kalazanskeho-jubilea/>

Webové stránky piaristů ve Strážnici, kontakty, *straznice.farnost.cz*, cit. únor 2017, dostupné online <http://straznice.farnost.cz/kontakty.html>

Summary

The Order of Poor Clerics Regular of the Mother of God of the Pious Schools has been operating for 400 years. From Italy, it expanded not only throughout Europe but to four other continents as well. To these days, new provinces of the order are being established. The order has started forming at the end of the 16th century when priest St. Joseph Calasanz came to Rome from Spain. In Rome, he began visiting the poorest parts of the town and helping the poor and ill. Helping neighbours, primarily children had become J. Calasanz's mission. His actions resolved in an idea to establish tuition-free elementary schools especially for poor boys. In 1617, the order was promoted to congregation with religious vows by Pope Paul V.

Already in 1631, the Piarist introduced to Czech lands. They were introduced to Mikulov, Moravia by archbishop of Olomouc František the Cardinal from Ditrichstejn. Later on, new colleges were established in Moravia, Bohemia and Silesia. In 1640, the first collage in Bohemia was established in Litomyšl. Prague College was established in 1752 with contribution from a Piarist and historian Gelasius Dobner. The reason, for which it took so long for the order to start operating in Prague, was another order. The Society of Jesus thought of Piarists as rivals and they were not allowed to teach at Prague University.

J. Calasanz understood teaching as a mission. From many of his letters and writings, we learn what qualities teachers should have to achieve harmony in a classroom. Originally, Piarists only established schools for teaching trivium (reading, writing, counting). As the time progressed, they begun to establish Latin schools (gymnasiums) and higher-education schools. The idea to establish Latin schools was inspired by a Jesuit document called *Ratio studiorum*. The gymnasiums were divided in higher and lower. Lower gymnasium consisted of four classes (parva, principiae, grammar, syntax). Higher gymnasiums expanded lower by two other classes (poetic, rhetoric). The main subjects taught at gymnasiums were Latin and religion. Other minor subjects were Greek, mathematics and history. Yet, it is still possible to identify the difference between Piarist and Jesuit gymnasium. Jesuit gymnasiums were designed for graduates to continue at a university. J. Calasanz was aware that not all the students have sufficient funds to study at universities. That is why his concept of a gymnasium reflected that graduate students need to be ready for jobs where university education was not required.

The operation of Church Schools in Czech lands was limited many times by school reforms. After the dissolution of Jesuit Order (1773), the number of all gymnasiums was reduced. So called “Main Schools” were established and their aim was to teach basic of manual jobs rather than preparation for further studies at universities. Although the schools were nationalized, Piarists still worked there. As a consequence of further reforms, the number of Piarist schools and colleges was reduced. During the 20th century, there were no Piarist schools founded. In April 1950 in Czechoslovakia, majority of male monasteries and colleges, including the ones founded by Piarists, were closed by force. Not until 1990, the province of Czechoslovakia did not cease to exist. It was re-established in 1994 when Piarists from Poland came to Strážnice and have been operating here ever since. The schools were not reopened. However, schools and maternity schools at other parts of the world are still run by Piarists or their members are teaching there (e.g. Slovakia.)

Seznam příloh

Příloha č. 1: Podobizna sv. Josefa Kalasánského.

Příloha č. 2: Znak piaristického řádu.

Příloha č. 3: Přehled nejčastěji užívaných názvů gymnaziálních tříd.

Příloha č. 4: Mapa zobrazující piaristické koleje na území České a Slovenské republiky.

Přílohy

Příloha č. 1: Podobizna sv. Josefa Kalasánského.

(Zdroj: PŘIBYLOVÁ, Dana a PŘIBYL, Vladimír (ed.). *Piaristé: historie, osobnosti, literatura, umění: Slánské rozhovory 2008*. Slaný: Město Slaný, 2009. s. 24.)

Obr. 12 Barokní podobizna sv. Josefa Kalasánského ze slánského muzea, 17. stol.

Příloha č. 2: Znak piaristického řádu.

(Zdroj: *Piaristé ve Slaném: 1658-2008: 350. výročí příchodu piaristů do Slaného: za barokními památkami slánských piaristů*. Ve Slaném: Vlastivědné muzeum, 2008. s. 8.)

*Znak piaristů – korunovaný monogram MA (Maria)
s křížkem a pod ním zkratka MP ΘΥ
(Μετηρ Θεου, tzn. Matka Boží).*

Příloha č. 3: Přehled nejčastěji užívaných názvů gymnaziálních tříd.

(Zdroj: VALENTOVÁ, Kateřina. *Každodenní život učitele a žáka jezuitského gymnázia*.

Praha: Karolinum, 2006. s. 216.)

Tabulka č. 3. – Přehled nejčastěji užívaných názvů gymnaziálních tříd a označení jejich žáků

Pořadí tříd podle dnešního chápání	Ratio Studiorum	Česká a rakouská provincie	Polská provincie	Galobelgická provincie
6.	rhetorica	rhetorica, classis oratoria, rhetores	classis rhetoricae	classis rhetoricae
5.	humanitas	poetica, poeseos	classis humanitatis	classis humanitatis
4.	suprema classis grammatica	syntax, syntaxeos	classis 1 st grammaticae	1 classis grammaticae
3.	media classis grammatica	grammatica, grammatistae	classis 2 nd grammaticae	2 classis grammaticae
2.		principistae	classis 3 rd grammaticae ordo superior	3 classis grammaticae
1.	infima classis grammatica	rudimentistae	classis 3 rd grammaticae ordo inferior	

Příloha č. 4: Mapa zobrazující piaristické koleje na území České a Slovenské republiky. (Zdroj: KOLLÁR, Pavol (ed.). *Návrat k prameňom: Zborník štúdií k 350. výročiu príchodu piaristov na Slovensko*. Prievidza: TEXTM, 1992. S. [87, poslední strana].)

